

616
3

გუგუნი, თ. ლექსანდრე ჭავჭავაძე

გ

თ. ცნობილ არბელაინი

ს. შაწმანდელის.

თბილისი

შელიძის შვილის სტამბა

1886

მეთვრამეტე საუკუნის დასასრულს, ბესიკის შედეგ მოჰყვა ალექსანდრე შავჭავჭავაძე. ალ. შავჭავაძის მამა ბარსევან შავჭავაძე იყო, რომელიც ირაკლი მეფის და ბიორგი მეფის მეტისმეტი საყვარელი პირი იყო, ირაკლის სახლში ისე მეჯლისი არ გაიმართებოდა, რომ ბარსევანი იქ არ დასწრებოდა. მეჯლისის გამართვა ხსნილის თვეში ერთხელ იცოდენ და ამისთვის 20 ცხვარი უნდა დაეკლად, 5 ძროხა, 110 ქათამი, 10 ინდაური და ამებს გარდა 110 სხვა-და-სხვა გარეულნი ფრინველნი; სადილი მეტის-მეტ ძვირად ჯდებოდა და საქეიფოდ დაესწრებოდენ მხოლოდ თავადაზნაურონი. რიცხვი დიდი იქმნებოდა, ყველა ამ პირებში პირველი ადგილი ბარსევანს ჰკავებია ხოლმე. ამ მეჯლისების გამართვა იმ დროში ისე იყო აღორძინებული, რომ ხშირად, როცა თბილისში შიმშილობა იყო და ხალხი სიღატაკ-შიმშილით სწყყდებოდა, სამეფო სახლის შეილებში-კი მეჯლისებმა მანც იმართებოდა. ამ მეჯლისებმა იქამდის მიაღწია, რომ როდესაც ალა მაჰმად-ხანი 1795 წ. სექტემბრის 12, 13 და 14 თბილისს იღებდა და სამასი არაგველნი ულთოდ სწყდებოდენ, ამ დროს ბიორგი მეფეს-კი ძიზიყში, სიღნაღის მახლობლივ, სოფელს მალაროს ტყეში, მეჯლისი ჰქონდა და მთელი ერთი კვირის განმავლობაში ღვინოთა თავის უმაღლესის პირებით. ამას არარატელიც ამტკიცებს.

მეფის ირაკლისაგან და ბიორგისაგან ბარსევანი რამდენჯერმე რუსეთშიაც იქნა წარგზავნილი, მოსალაპარაკებლად საქართველოს რუსეთთან შეერთებაზე. მანსაკუთრებით რუს-ქართველ პირველ ტრაკტატის შეკერის შემდეგ 1782 წ. ბარსევან შავჭავაძე ბოლოს დროს რუსეთში სახლობდა თავის სახლობით, სკოდნია რუსული ენა და დეისეიტელნი სტატსკი სოვეტნიკის ღირსებაც ჰქონია რუსეთის ხემწიფისაგან მინაზომები. ამ ბარსევანის მოლაპარაკებობით შეუკავშირდა საქართველო რუსეთს.

ალ. შავკვაძე დაიბადა 1786 წ. ქ. პეტერბურგში, დაბადების რიცხვის აშკარად ამტკიცებს მისი საფლავის ქვის ზედწარწერა და «კავკასიის აქტებში» მოხსენებული ცნობები. ალ. შავკვაძე მკატირინა იმპერატრიცას მოუნათლავს, პატარა ალექსანდრეს ხშირად ნახავდა ხოლმე იმპერატრიცაო.

1791 წ. მედიღურებით და ფუფუნებით გაზდილი ექვსი წლის შავკვაძე მიუციათ პეტერბურგის ერთ კერძო ფრანკოზების პანსიონში, ამ დროს დაუწყებინებიათ მისთვის ფრანკოზული ენის შესწავლა. სკოლაში შესვლამდის მრეკლემ ამიერ-ეჯი-ბობა მისცა, (გენერლობა) და წელიწადში 60 მანათი ვერცხლის ფული დაუნიშნა. მრეკლეს სიკვდილის შემდეგ, ბიორგი მეფემ ორჯელ მამულებიც აჩუქა ძახეთში და ჯამაგირიც მოუმატა, მრეკლესაგან დანიშნულს ჯამაგირს ალექსანდრეს აძლევდნ საქართველოს საგლეხო გადასახადიდან, ვიდრე საქართველო რუსეთს შეუკავშირდებოდა.

მრეკლე მეფე დიდი მოწყალე იყო მხოლოდ თავადაზნაურობისა, იგი ყოველ უმაღლეს თავადის შვილებს ზოგს ხარისხს აძლევდა, ზოგ ყმებს უნიშნავდა, ზოგს მამულებს უმატებდა და ზოგსაც დიდ შეძლებას აძლევდა, ასე რომ ამებს არც-კი ჰყოფნიდა მთელი ობილისის იჯარებიდან აღებული ხარჯი და ფული, ასე რომ მთელი სამეფო შესავალი მხოლოდ ამ უმაღლესთა პირთა საჩუქრებსა და ქეიფებს უნდებოდა! 1799 წ. სამეტი წლის შავკვაძე გამოუყვანიათ პანსიონიდან და ერთი წლის განმავლობაში საქართველოში წამოუყვანიათ მის მშობლებს. 1801 წ. მთელმა საქართველოს ხალხმა რომ დაიფიცა რუსეთის მორჩილებაზე და ერთგულებაზე, ამ ფიცში ალ. შავკვაძეც რეულა, ამაზე საქართველოში მყოფი რუსის გენერალი ლაზარევი ჰსწერს ქნორინგსა.

მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყის ბაგრატიანთ დაასრულეს თავიანთი მეფობა და საქართველო საუკუნოდ რუსეთს დაულოცეს, რომლის სამეფო წესების ცვლილებითაც ბევრ ნაირად შეიცვალა საქართველოს მწარე ბედი და ბევრნაირი სასიკეთო

პირობები და მხარეებიც დაერთო ზედა, მაგრამ ამას შეგნება და გამოყენება უნდოდა. მაშინდელმა ქართველობამ ამ მხარეების გაცნობას და აღორძინებას არ მიაქცია ყურადღება და მიტომ მათ ვერც არაფერი სიკეთე დასთესეს თვისის შთამამაელობისათვის, ჩვენის ქვეყნის სასარგებლო მხარეებით მხოლოდ ჩვენმა მოძმე სომხებმა ისარგებლეს და მხოლოდ მათ წადგეს ფეხი ჩვენში, როგორც სოციალურის ცხოვრებით, ისევე ეკონომიურად, ზნეობითად და პროგრესითაც, ამათმა აღორძინებამ ჩვენს ქართველობაზედაც იძუქმედა და ცოტა არ იყოს ბოლოს დროს ქართველობაც დააფიქრა ზოგიერთ საკეთილო წარმატებაზე. 1802 წ. რომ საქართველოში სასწავლებელი გაიხსნა, ამ სასწავლებლის პირველ მოწაფედ ჰავჭავაძე ჩაურციხავეთ, ამის მაგალითს ბევრი თავადის შვილებისთვის გაუბედინებია სკოლაში შესვლა, ამ სასწავლებელში ჰავჭავაძე დიდ ხანს არ დარჩენილა, მალე დაუტოვებია. ამასა შემდეგ იგი ერთობ დაახლოვებია მაშინდელ ქართველ ბატონიშვილებს და დამეგობრებია მათ. 1803 წ. 14 სექტემბერს, ალავერდობის დღესასწაულს დღეს დიდი ძალი ხალხი შეყრილა ალავერდში, თავადები, აზნაურნი, ქალები, გლეხნი, ბერები და მღვდლები. აქვე ყოფილა პატარა ალ. ჰავჭავაძე, წინა დღით ხალხს პირობა შეუტკრამთ, რომ წირვის შემდეგ მთელას იქ მყოფის მლოცველებით მთიულეთისკენ უნდა წასულაყენენ, შარნაოზ ბატონიშვილთან, რომელიც დროებით იქ იმყოფებოდა და 400 კაცს ლეკის ჯარს ინახავდა და რუსეთის წინააღმდეგ აჯანყებას ჰფიქრობდა. პირველ დღეებში შარნაოზის რაზმში ალ. ჰავჭავაძეც ჩარეულა და რამდენიმე დღის შემდეგ კი განშორებია მას.

1805 წ. ალ. ჰავჭავაძე ხელმეორედ გაიქცა შარნაოზ ბატონიშვილთან და რუსეთის საწინააღმდეგოდ მოქმედებდა, ბუტკოვის სიტყვით ამავე წელიწადს შარნაოზ ბატონიშვილი და ალ. ჰავჭავაძე დაუჭერიათ რუსებს და ობილასში ჩამოაყუყუანათ, ამათი მთიელთა ჯარი კი გაუფანტავეთ, ამავე წელს ჰავჭავაძე უკვე რუსეთში გაუგზავნა. ჰავჭავაძე რუსეთის იმპერატორის

კარისადმი მისული გამოსცხადებია კიდეც, იმპერატორს უნახავს, ყოველივე უპატივებია და მისთვის განუწყესებიათ ტამბოვის გუბერნიაში ცხოვრება, სადაც მალეც გაუგზავნიათ. ამის შესახებ მისწერეს ტამბოვის გუბერნატორს, რომ ალ. შავჭავაძე პოლიციის მხედველობის ქვეშ გყვანდეთო, საცხოვრებლად არავისთან მისცეთ ნებაო. ბძანება აღუსრულებიათ. ტამბოვში ცხოვრების რამდენიმე ხნის შემდეგ შავჭავაძისთვის უპატივებიათ დანაშაულობა და უმაღლესის ბძანებით პაყების კორპუსში მიუღლიათ კამერ პაყეთ. 1809 წ. ალ. შავჭავაძე გამოსულა პაყების სკოლიდამ, გვარდიის პორუჩიკის ხარისხით, ამის შემდეგ მსახურობდა რუსეთში, მაგრამ დიდის ერთგულებით. რამდენიმე ხნის შემდეგ ალ. შავჭავაძე ჩამოვიდა საქართველოში და დაახლოვებით მონაწილეობა მიიღო კახელების აჯანყებაში, რომელნიც რუსეთის წინააღმდეგ იბრძოდნ და მით შავჭავაძემ დიდად იმეცადინა ხალხის დაწყნარებაში, დამორჩილებაში და რუსეთის ერთგულებაზედ. ეს აჯანყება მეტის-მეტ ძვირად დაუჯდა ძახეთის გლეხ-კაცობას, რადგანაც იგინი უმაღლესმა საზოგადოებამ ააჯანყა და თვითონ კი შორიდამ სეირს უყურებდნ, კარგი რომ საქმე მალე დაწყნარდა, თორემ თქვენი მტერი, რაც გაჭირება და ეაება მაშინდელ გლეხ-კაცობას დაადგებოდა, გლეხ-კაცობა იბრძოდა და მიზანი-კი არ იცოდნ თუ ვისთვის, რისთვის და რათა! ამ წლებში საქართველოში ისეთი უბედურებანი ჩამოვარდა, რომ მთელი გლეხ-კაცობა გატყაჟდა, მოსავეალი აღარსად იყო, რაც იყო იმასაც ერთმანეთს ქურდულად უკუტყებდნ, თუ რამე მოდიოდა მოსავეალი ისიც მაღალ საზოგადოებას მიჰქონდა და გლეხ-კაცობა-კი რჩებოდა ულუკმოდ. ამ გვარმა მოქმედებამ საქმე იქამდის მიიყვანა, რომ გლეხებში ქალთა და კაცთა ტაციობაც გავრცელდა და იმ მოტაცებულ პირებს ახალციხის ფაშალიკში ჰყიდდნ ოსმალებზე.

1811 წ. ალ. შავჭავაძე დანიშნეს ქავკასიის მთავარ-მართებლის აღუტანტთან, ამავე წელს შავჭავაძე და რამდენიმე სხვა სამხედრო პირნი ქ. ბაქოში გაუგზავნიათ, იქიდან სიციანოვის გვამის მოსატანად.

ამავე წელს ჰაევკავაძე გუსარის პოლკში ყოფილა შერაცხული, მცირე ხნის შემდეგ რუსეთში წასულა. 1812 წ. დასწრებია რუსის და ფრანცუზების ომებში, გამარჯვებულს რუსის მხედრობას პარიჟშიაც გაჰყოლია, დიდი ერთგულება გამოუჩინია რუსეთის იმპერატორის წინაშე და ამიტომ მისთვის მიუციათ პარიჟის ომის სახსოვარი ორდენი. ომის შემდეგ ჰაევკავაძე პარიჟიდან დაბრუნდა და რუსეთში სცხოვრებდა, აქ მას მოუბოძეს პოლკონიკის ხარისხი. 1816 წ. გადაიყვანეს ნიჟინოგოროდის დრაგონის პოლკის კამანდერათ. იქ უმსახურნია რამდენსამე წელიწადს და შემდეგ გადუყვანიათ გრუზინსკის გერნადერის პოლკში. 1823 წლამდის მაშინდელს საქართველოს მთავარ-მართებელთან მრმალოვთან უმსახურნია ასობი პორუჩენის ჩინოფნიკად. ამავე ხანში ჰაევკავაძეს მოუბოძეს წმ. ბიორგის კავალერობა. 1821 წ. ჰაევკავაძე ღილოფოში იყო, იქ ხალხს მორჩილებაზე უქადაგებდა და იმათგან რამდენიმე მოწინავე პირნიც წარუდგინა რუსის მთავრობას, რომელნიც ერთგულებას და მორჩილებას ჰპირდებოდნენ მთელის ხალხისას. ამის შემდეგ უმსახურნია საქართველოში. 1827 წ. დასწრებია იმ ომში, როდესაც რუსებმა მრევენი აიღეს, აღების შემდეგ, მაშინდელს მთავარ-მართებელს პასკევიჩს ჰაევკავაძეს მრევენის უფროსად დაუნიშნაეს. ამ დროს უკვე გენერალ მაიორობა მიუღია. რამდენიმე ხნის შემდეგ როდესაც რუსეთმა გამოუცხადა ომი ოსმალეთს, ჰაევკავაძე უგზავნიათ ჯარით ბაიაზეთისკენ და იქით დიდი გმირობაც გამოუჩინია. ამ დროს დაუმორჩილებიათ რუსებს ბაიაზეთი, მოფის კალე და მრავალიც სხვა ადგილები. მთავარ-მართებელს პასკევიჩს ჰაევკავაძე დროებით ბაიაზეთის უფროსადაც დაუნიშნაეს და ბაიაზეთის აღებას ამას აწერენ. ამის გამო ჰაევკავაძეს სიძე, გამოჩენილი ბრიბოედოცი, რომელიც მაშინ ახლდა მთავარ-მართებელს მაშინდელს ომში, მთავრობას წერილით აცნობებს და სთხოვს, რომ ალ. ჰაევკავაძემ დიდი გმირობა ჩაიდინაო და ამიტომ ღირსიაო რომ აწნს 1 ხარისხის კავალერობა მიეცესო, ესეც მოსეღია. შემდეგ ამისა უმსახურნია ქავკასიის აქა იქ მხა-

რეგბში. ახალციხე რომ აუღია პასკევიჩისა, ჭავეჭავაძე ამ ომშიაც დასწრებია, აქაც დიდი გმირობა გამოუჩენია.

1832 წ. თბილისში, რომ კრებები ყოფილა მთავრობის საწინააღმდეგოდ, იძახიან, რომ ამ კრებებში ალ. ჭავეჭავაძემაც მიიღო მონაწილეობაო, ზოგიერთი იძახიან, რომ პირველს კრებაზე ჭავეჭავაძემ უარი განაცხადაო და ხელიც არ მოაწერაო. ალ. მარბელიანი ერთობ გასჯაერებია ამაზე და უკან ასდევნებია, რომ მოდიო, თანხმობაზე ხელი მოაწერეო. ზოგნი იძახიან, რომ ხელიც მოაწერაო, ზოგნი-კი იძახაჯ უწყიან, რომ არაო. ჭავეჭავაძემ განსთქვა იგინიო, როდესაც მოწინააღმდეგები დაიჭირეს, ამათში ჭავეჭავაძეც განგებ ერიაო. მიღრე საქმე გაირჩეოდა ჭავეჭავაძე დაქეილი იყოგო, საქმის გარკვევის შემდეგ-კი ჭავეჭავაძე გამოუშვიათ. ამის შესახებ ჭავეჭავაძის ერთმა ნაყმევმა აი რა გარდმომცა: ზამთრის ერთ ღამეს საშინელი თოვლი და ყინვები ყოფილა, ამ ღამის შუა ღამეს, ჭავეჭავაძის სახლში მისულან რამდენიმე თაყადის შვილები, რომელნიც შეთქმის მოთაყედ ყოფილან, ამათ დაუბრაჯუნებიათ კარები, ბიჭი ჩასულა და გაულღია, თაყადის შვილებს კნიაჯის გაღვიძება უთხოენიათ, ბიჭს თაყადები მიუღღია და თეითონ-კი ჭავეჭავაძის ოთახისაკენ წასულა და გაულღვიძებია, მღირე ხნის შემდეგ ჭავეჭავაძეს თაყის ოთახში მიუწვევღია თაყადები და ლაპარაკი დაუწყღიათ. ამღაპარაკში თაყადებს ჭავეჭავაძესთეის ქალღღდი მიუღღიათ, ჭავეჭავაძე ამ ღროს ცეცხლ ანთებულ ფეჩის კარის წინ მჯღარა, ამას დაუწყღღია კითხეა და რა გაულთაყებღია, მას ქალღღდი მაშინათეე ფეჩში შეუგღღღია, ამაზე თაყადებსა და ჭავეჭავაძეს საშინეღღღი ჩხუბი მოსეღღღიათ და ზოგნი ჭავეჭავაძის საცემრღღღაც გაშაღღღებულღღღან, მაგრამ ზოგეღღღერთებს ეს არ უქნღღღიათ და რამდენღღღიმე ხნის შემდეგ ჩხუბითა და უსღღღამოენებით გაშოროგბღღღიან ჭავეჭავაძეს, ამის შემდეგ ჭავეჭავაძეს ბრძანება მიუღღღღია ბიჭებღღღისთეის, რომ ეკიპაღღღი შეაბღღღითო.

მთაყარ-მაროთებღღღელთან დაუბღღღირებღღღია წასეღღღღა. ბიჭებს ეკიპაღღღი შეუბამთ და ჭავეჭავაძესთეის მოუხსენებღღღიათ. ჭავეჭავაძეს ტანთ-

საცმელი ჩაუცვამს და დაუბირებია გამოსვლა, ამ დროს ჰავკვაძეს კარებში დახვედრია თვისი მეუღლე, ამას ყელი მიუშვერია და უთქვამს: რომ «აქ ჯერ მე გამამპერი ყელი და მერე წადიო». ჰავკვაძე ჯერ-კი უარზე მდგარა, მაგრამ ბოლოს-კი დასთანხმებია და შებრუნებულა თავის ოთახში. ამ ქალის ასეთი მოქმედება იმას გამოუწვევია, რადგანაც მისი ძმა და ნათესავეებიც რეულან იმ შეთქმა-განძრახულებაში. მცირე ხნის შემდეგ საქმე გამოაშკარავდა და მის გამო მრავალნიც დაიჭირეს და აელაბრის კაზარმაში დაამწყვდიეს, ამათში ჰავკვაძეც. პი ამ კაზარმობის დროს დასწერა ჰავკვაძემ ლექსი, რომელშიაც გამოხატა ის აზრი, რომ მე უბრალად დამიჭირესო, ამ საქმეში არაფერი დამნაშავეობა მიმიძღვისო. ეს ლექსი რაკი ალ. ჰავკვაძის ლექსთა-კრებაში არ არის მოქცეული, ამიტომ მთლად მომყავს აქვე.

მუხთაღმან ამა სოფელმან: ასრე შექმნა მომტირალი!
ამად ესტირი დღეთა ჩემთა, რომელ კარდმან დამღვა ბრალი,
უბრალო ვარ, არ მიკითხავს, ვარ მასწავდა გულ-მოკლეული,
სული უძღვენ, არ მიიღო, მით შევიქნე კუშით მთვრალი.

ვარდ სოფელი ვით დაჭყარავს, მას—მაშენსა სოფლისასა,
სელმწიფობას ვინ მიიღებს, თუმც თქმული არს: «ჭირთა მკრთალი».
მას შეკსტროფი სანუგეშოდ, ნაცვლად მისსა მიქმნა ჭირი,
თვით არ მკურნებს, კერვინ მკურნოს, რა გინდ ვიქმნა დამაშვრალი.

სიშორე მკლავს მოუთმენლად, ცრემლნი მზდიან სისხლის ღვარად,
სულსა ჩემსა კვლავ შეკრისსავ, ვარდი იყოს დაუშვრალი.

ამავე პატიმრობის დროს დაუწერია ლექსი «ჰოი წარმავალნო, გზასა ქალნო». ამის შემდეგ ჰავკვაძეში საშინელის სისწრაფით აღორძინებულა არშიყული ლექსების წერა და თავის სიკვდილს დღემდი ის აღარ განშორებია მას. როგორც ეს დრო, ისევე წინა დროებიცა და შემდეგი კარგად საგრძნობელი დრო იყო მართველთათვის. აკაკიმ ტყუილად დახარჯა და დაფრქვია ცრემლები ჰავკვაძის საფლავეზე, რომ შენ, პოეტო, ვარ-

დებსა და ბულბულებს მიტომ უმღერდით, რომ შენი დრო სხვა დრო იყო. ამაზე უნდა მოეხსენოდ აკაკის, რომ ჭავეჭავაძის დრო უფრო საგონობარი გულის გასახეთქი დრო იყო, ვინემც დღეს, რა არ შეიცვალა მას შემდეგ: წიგნები. არ გეკონდა და გამოვეცით, გაზეთები და ჟურნალები დავაარსე, წერა-კითხვის სამართველო და ათასიკ კიდევ სხვანი, რომელთაც თავიანთ შესაფერი სარგებლობაც მოაქვსთ ლიტერატურის აღორძინებისთვის და როგორც განათლებისთვის ისე ზნეობისთვისაც. აბა ახლა გავიხსენოთ, თუ რა იყო ჭავეჭავაძეს დროს საქართველო: მთელს საქართველოში ერთი სახალხო სკოლა არ იყო, ერთი გაზეთი, ერთი წიგნი, ერთი რამ საზოგადო დაწესებულებაანი და იმას გარდა მთელს მხარეში გლეხთა ყმათაგან გოდების ხმის მეტი სხვა არა განისმოდა რა. მაგრამ იმ დროის მწერლები კი ყველა ამებზე ხმასაც არ იღებდენ! აბა ნახეთ 1820 წ. ძართული ოფიციალური გაზეთის განცხადებანი, 1826 წლის განცხადებანი, 1832 წ. განცხადებანი, 1840 წ. განცხადებანი და 1846 წ. «ზაკაევასკის მესტნიკის» განცხადებანი, სადაც განცხადება განცხადებასთან არის დაბეჭდილი, იმათი კაპიტალიზმის აღორძინებისთვის, რომ ამა და ამ დღეს, ამა და ამ ალაგს ესა და ეს თავადისშეილი საქვეყნო ტორგით გაჰყიდის თავის გლეხს, ცოლით და შვილებითო. რამდენი მაგალითები მომხდარა, რომ ოსმალს და სპარსებსაც-კი უყიდნიად და ოსმალსპარსეთში გაუთრევიად საბრალო ქართველები. რამდენი სხვა ამაზე უარესი საქმეები მომხდარა. თეთრ ღუქანში, აქაური მამულის შვილებისაგან, რამდენი უბედური ყმის გოგოს არ დამხო-ღისი თავის ბატონის მცირე სიამოვნების გულისთვის. იქრო და საქველ-მოქმედოდ ერთი საქმეც არ ააღორ-

ს. ასა. ✓

არ იფიქროდ, რომ ამათ ამის მოსაზრება არ ჰქონიყოთ, თუ-კი უმნიშვნელო ესტეტის მნიშვნელობა იცოდენ, თუ კი იალბუზის მთაზე ხშირად აღიოდენ, იქ ქეიფობდენ და იქიდან ჩამოსულები ძირს ლექსებსაც გვიწერდენ, რატომ ამის შეგნე-

ბა კი არ უნდა ჰქონიყოღ მათ, მაგრამ არა, რა საჭირო იყო ეს მათთვის, როდესაც ყოვლისფერი საკეთილო საქმეები მათ ფეხებზედ ეკიდათ!

ჰაეკავადე მოლტერის და რუსოს ნაწერებსაც იცნობდა, ფრანციზული ენაც კარგად იცოდა და სხვანი. პირველ ხანებში მართალია ეს კაი გზას ადგა, როცა მან ფრანციზულიდამ ლექსი «ვაი სოფელსა» სთარგმნა 1807 წ., მაგრამ მკირე ხნის შემდეგ-კი ამ ლტოლვილებას განშორდა იგი, თავის მამა-პაპურს გზას დაადგა და ბესიკისებურად მუხამბაზებს დაუწყო მღერა. უნდა შეენიშნოდ, რომ თვით იმ დროინდელი ქართველი მწერლებისაგანაც კი იდენებოდენ მრავალი მათი მოყმე გლეხები. მართის მხრით ეს მელექსეები ლექსებს სწერდენ და სტიროდენ ძველებურს ქართულს ლხინებზე, ყურთ-მაჯებზე, კაბაზე, ხანჯლებზე, ხმლებზე, დამბაჩებზე, დანაცრებულს ტახტებზე, ძველს რალაცა დიდებაზე, იმის შესახებ, თუ პატარა კახი რა გმირი და მაჰმადიანთ მუსერელი არ იყო, რა მოყვარე თავის ერისა, რომელსაც-კი სამარეში ჩაჰყვა ქართველი ერის რალაც მოსიზრამუთლივით დიდებაო. მეორე მხრით-კი თვით ესევე ვაჟბატონები აწიოკებდენ თავიანთ მოყმე გლეხებს. იმათი ფიქრით გლეხთა ბედნიერებას სრულიად არაფერი კავშირი ჰქონდა მათ ბედნიერებასთან. ესენი კმაროდა ჰაეკავადისთვის, ნუ თუ მაშინდელი საქმეები სულ ძველებური ჰამა, სმა უნდა ყოფილიყო, პურ-მარილი და ქეიფები. მაშ-ნ უფრო ბევრი რამ იყო გასაკეთებელი, მაგრამ ვაკეთება ბევრს არაფერს საჭიროდ მიაჩნდად. მათი საჭიროება მხოლოდ მათი ესტეტიკური გემოვნება და გრძობები იყო და მიტომაც სტებებოდენ კუქ-მადღრული უმიმართულო ესტეტიკურის კილოთი.

მს შთამომავლობითი კუთენილება მათ შეილებსაც გარდმოედოთ და მრავალნი დღესაც ვერ განშორებიან ვარდის ბუჩქებს, ბულბულების სტვენას, წყაროს ჩქრიალს, საფლავის ქვებს და სხვა ისეთ რამ უსულო საგნებსაცა, რომლებსაც ჩვენს ცხოვ-

რებასთან არაფერი კავშირი აქვს. ქვეყნაჲის ღროის ქართველ მწერლებმა ვერ გაუსწრეს ბესიკის პეროდის მწერლებსა, ესენიც გატაცებულნი იყვნენ მუსიკალური რიფების გრეხისაგან და შეთვალთ, ლოთებთა და წითელ ლოყებთ აღწერებისაგან. ამ მწერლებისაგან წარმოშობილი დასტულალები მხოლოდ ესტეტიკის მხრით არიან საყურადღებონი, მაგრამ ესტეტიკას რა ეშმაკად ვაქნეთ იმ ღროს, როდესაც მათ მოძმედ განათლების წინსვლის საქმეები ბეწვის ხიდზე იყნენ დაყენებულნი. აქეთკენ უმეტრებისაგან დევნილთა ხმა გამოისმოდა, იქით მოწინებისაგან შეწუხებულთ მონათა და ყმათა და ამ ღროის ჩვენი ესტეტიკოსთ მწერლები-კი გაზაფხულის შაშვებით მღეროდნ და უსტვენდენ, რომელთა სტვენას და მღერას არაფითარი სარგებლობა მოჰქონდა იმ ღროების საქართველოს განათლების წინ მსვლელობისათვის. მსენი ერთი კავ-ნამწაწისთვის შაქარივით დნებოდნ, ერთი ბროლის ყელისთვის სამთელივით იწოდნ და ყველა ამ უსულო ბუნებრივ ნივთიერებაებსაც თითო პოემებსაც უძღენიდნ, რომელნიც მეტის-მეტი ხელოვნურის და ქანა-ქუხიანის სიტყვებით იყვნენ აღწერილნი, მაგრამ მოკლებულნი ყოველ-ნაირს ნათელ ჰაზრს და ცხოველ გრძნობებს. ეს მწერლები მხოლოდ იმ საკიცხავ ღირსებაებით დაფასდებიან და ესენი ისეთ «კუჭ მძღრულ» მიმართულებას ადგენ და მათმა მიქართულებამაც ისეთივე შთამომავლობა დაბადა, რომლებშიაც მელექსეობის და მეშირობის მეტი სხვა არა ვრცელდება-რა და რაც გავრცელდა ისიც იმისთანა უსარგებლო ნიადაგზე დამკვიდრებული, რაის მეოხებით შთამომავლობაც ვერ უქცევს გზას მამა-პაპურს დილექტანტობასა და ეს დილექტანტებიც იმავე გზასა და მიმართულებას ადგანან და საყოველთაფო მასვე ჰქადეგებენ. იმ მამების მეოხებით საქმე იქამდის მივიდა, რომ ბევრი დღევანდელი ქართველი ყმაწვილი კაცობა დაუძღურებაში ჩაეარდა და ყოველი მათგანი ისე აღზრდილა, რომ მათი გონებრივ ლტოლვილებები მელექსეობის სამთაჲოს იქით ვერსად მიდის და ყოველივე ძალა, დიდება, ქვეყნის სიკეთე და პროგრესი მხოლოდ ამ ლექსების წერაში მიაჩნიალ.

რაიკ შეეხება ჭავჭავაძის მეღვქსეობის ნიქს, ჩვენ ამას არ უარ ეყოფთ, მაგრამ იმაზე-კი ვერ მოუთმენთ მას, რადგანაც იგი ბესიკის პერიოდს ვერ განშორდა და იგიც აზიურის მწერლების გავლენის ქვეშ მღერობდა, ამან თავის თანამოძმედ ცხოვრებაში მხოლოდ არშიყული ლექსები გახადა სანატრელად და საქებადა, მან მხოლოდ ამაზე დაიწყო ქადაგება და თითქმის ამაშივე ხედავდა ყოველ-ნაირს უმაღლესს კაცობრიულ პატიოსნებასა და ღირსებასა. ღრო იყო და გარემოებაც ნებას აძლევდად ამ მეღვქსეებს, რომ მათ თვისი კალმით და გრძობებით ბევრს ხეირიან მხარეებსაც შეჭებოიყვენ, მაგრამ ამის შეგნება მათ ვერ გაიგეს, თუ არ მოინდომეს და მიტომ ვერც გამოვიდნენ იმ აზიურ მწერლობის გავლენიდან, რომლის ფარდის ქვეშაც იფარებოდა და ვრცელდებოდა მათი ის სასარგებლო და ქვეყნის სასიკეთო მხარეები, რაც-კი უარ-ყოფილია ყოველ კეთილ პატიოსანა მიმართულებიანის კაცისაგან და რიალიზმისაგან. ასე, რომ რამდენადაც ჩვენ ჭავჭავაძის პოეტურს ნიქს ვაფასებთ, იმდენზე უფრო მეტს უსაყვედურებთ, რომ მან ვერ აღბეჭდა თვისი ნავალი, მან თითქმის ისე განატარა თვისი სიცოცხლე და ცხოვრება, რომ მარტო სიმკვდრით სავსე ნაწარმოებთ ლექსებს გარდა ჩვენ სხვა არი დაგვიტოვა-რა, სადაც იოტის ოდენი ღირსებიანი არაფერი და საიღამაც ვერც ჩვენ ესარგებლობთ და გამოგვაქვს რამე ქართულის ლიტერატურისათვის და რომელიც ვერაფითარს ჰაზრს და მიმართულებას ვერ მისცემს ქართველი ახალ-გაზღობის გონებითი და ჰაზროვნებითი ლტოლვილებების აღორძინებასა.

1833 წ. ჭავჭავაძე რუსეთში გაგზავნეს, ეს გაგზავნა მის დასჯად იქმნა ჩათვლილი, პეტერბურგში მივიდა ჭავჭავაძე და ხელმწიფე იმპერატორის წინაშე წარსდგა. ხელმწიფემ მოწყალეებით მიიღო, სადილზე მიიწვია, უბძანა: რომ რაც იყო იყო, ყველაფერი დაივიწყეო. უბძანა: და იმედი მაქვს თქვენის ერთგულის სამსახურით დაიმსახურებ მთავრობის ყურადღებასაო; ამ დროს ჭავჭავაძე გენერალ მაიორად ყოფილა. 1838 წ. ალ. ჭავჭავაძე დაუნიშნაეთ მაშინდელის მთავარ-სამართელსა წევრად.

რამდენიმე ხნის შემდეგ ძველში სენი გავრცელებულა და ამ დროს ქვეყანა ძველში გამოძიებულად დაუნიშნავთ, რამდენიმე ხნის შემდეგ მას დაუვლია მთელი საქართველოში, ახალციხიდან არაუხამდე და ყოველისფერი დაწერილებით გაუცნია. შემდეგ გაცნობის დაბრუნებულა თბილისში და ყოველივე დაწერილებით უცნობებია მთავარ-მართველისათვის. მთავარ-მართველს ზომები მიუღია სამხედროებზე და გზა შეუკრავთ. ქვეყანა ძისათვის გენერალ ლეიტენანტობის ხარისხი მიუციათ და ყოველივე დანახარჯი უბოძებიათ.

1843 წ. ქვეყანა მინდეს ძახეთის მალიციის განწყობა და იმათში ზოგიერთი წესების შეტანა და დამკვიდრება, ამავე წელს ქვეყანა დიდოელებში გაუვლია და იქ დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია დიდოელებზე, ამ წლამდის დიდოელები სულ ეწინააღმდეგებოდნენ რუსებსა და ამ უკანასკნელს ჟამსკი მთელს დიდოელებს ფიცი და აღთქმა მიუციათ ქვეყანაძისთვის, რომ რუსის მთავრობას აღარ აღუდგებთ წინა და მათს მორჩილად შეეიქმნებთო, ქვეყანაძის მართველობისთვის შეუტყობინებია ეს. ამ დროს ქვეყანაძის უთხოვნია, რომ რამდენიმე ხნით დიდოელები სამეფო საგლეხო ხარჯის გადახდისაგან განთავისუფლებული იყოსო. ამის შემდეგ ქვეყანაძე რამდენიმე ხნით თბილისის თეატრის ზედამხედველათა ცოფილა.

1846 წ. ნოემბერს, აღ. ქვეყანაძე ახლად მოსულს ძველსიის ნამესტნიკთან გრაფ მარანცოვთან აპირებდა წასვლას და მილოცვას. ქვეყანაძე დილის 12 საათზე ჩაჯდა ფაიტონში და წავიდა მარანცოვთან, პატარა გაიარა თუ არა ფაიტონმა ბრიბოედოვის ქუჩაზე, უცებ ცხენები გაგიჟდნენ და მდროშკემა ცველარ გაიმაგრა თურმე, შემდეგ იმის მდროშკემ ქვეყანაძეს მიმართა, რომ თქვენო ბრწყინვალეობაე მიშველეთო, ქვეყანაძემ წამოიწია და უნდა მდროშკესთვის ოქების დაჭერაში მიშველებიყო, მაგრამ ამ დროს პალიტოს სახელოები გამოედო დროშკის ლურსმებს და თავისუფლად ცველარ აწია, ამ დაბრკოლების მიზეზით ქვეყანაძე გაქანებულის დროშიდამა უცებ გა-

— მოგცემ შეილო, მიუგია ჭავჭავაძეს და ამავე წუთას დაუძახნია მოსამსახურებისთვის და უთქვამს:

— წაიყვანეთ ეს ოსტატი, კარგი სადილი აჭამეთ, სამი ჩაფი ღვინო აჩუქეთ და სამი თუმანიც ფული მიეცით. ბიჭებს მაშინაღვე გაუყვანიად მეჭურჭლე, ღვინოც მიუციათ, პურიც უჭმევიად და ფულიც ჩაუბარებიათ. მართმა გარდმომცა კიდევ შემდეგი :

ყ ზათხული იყო: ალ. ჭავჭავაძეს მუშები ჰყვანდაო, მუშაობის დროს თითონაც იქ იყო და მუშებს ადგა თავზერო. ალ. ჭავჭავაძემ მუშებს აუტყდა, რომ აბა, ქალბატონს შეაგინეთო. ბიჭები უარს ეუბნებოდნენ, რომ როგორ შეიძლება ბატონო ეგაო, ჭავჭავაძეს უთქვამს:

შეაგინეთ, თორემ დღეს ლუკმა პურს არ გაქმევთ. ამ დროს მუშებს გაცხარებული მუშაობა ჰქონიათ, ბატონს ძალა დაუყენებია, რომ შეაგინეთო, ევრავის გაუბედნია და ყველას უარი უთქვამს: ბოლოს ერთს გლენს დაუწყევია თამამად ერთი პატარა ლექსის მღერა, აი იმ ლექსის ორი სტრიქონიც:

ბატონი ჩვენი კნეინა,
ნეტავი მანქანა

ეს სიტყვები, რომ კნეინას შეუტყვია, მაშინაღვე სახლში შესულა და ალექსანდრესთვისაც დიდი საყვედური მიუცია, რომ ეგ რა საკადრისიაო, რაებს ათქმევინებ მაგ ტიალ გლენებსაო. ალექსანდრეს მიუგია:

— მა რა უყო ქალო, ხომ უყურებ, როგორ მუშაობენ, გლენ-კაცები არიან, მაშ როგორ უნდა წაეხალისოდ. ამ დროს, ჭავჭავაძის ერთ ყმა გლენთაგანს შემდეგი სიმღერა უთქვამს, სიმღერაში გამოხატული ყოფილა, რომ ალ. ჭავჭავაძე უკანასკნელს დროს მუშებს ღვინოს აღარ ასმევდაო. მელექსე სთხოვს, რომ თუ უბრალო ღვინო აღარ გაქვსთ, კარგით ხომ საესეა თქვენი მარანიო, გინდა ბადაგი იყოსო, დაგვალევი-

ნეო რაო, ხომ ჩვენი ნამუშევარიო. აი იმ ლექსის ზოგიერთი სტრიქონები:

«მამითადი რომ შექყარე,
(აქ აკლია)

ზვრის ღვინო დაგვალეკინე,
(აკლია)

გინდა იუოს ბადაგია,
თქვენც კარგად მოგესხენებად,
რომ ჩვენ ნაწოკ-ნადაგია»

ამ ლექსის დასრულების შემდეგ ქვეყნადეს უთქვამს, — რომ ჰაი თქვე სუნაგებოვო, ველარ მოითმენთ, ქვევრი უნდა ამანდღე-ენოლ რალო. მრთს მუშათაგანს მიუგია:

— რა ვქნათ ბატონო, ლმერთია მოწამე, რომ ეიხოცებით მუშაობისაგან, ამ სიცხეში, მკლავი აღარ გვერჩის და ფეხი, ერთი ღლის საქმეს სამ ღლეს ვერ ეაკეთებლ და ეს ხომ თქვენ-თვისაც ზარალი გახლამთ, ჩვენ თუ კარგად ეიქნებით და ჯანი გვექნება, მაშინ საქმესაც ერთი ათად გაეაკეთებლ, ამის შემდეგ ქვეყნადეს უთქვამს, რომ მუშებს მიეცეთ ღვინოვო. საზოგადოდ ქვეყნადე მხიარული კაცი ყოფილა, მხიარული მოქეიფე, დარ-ღიმანდი და სწორედ ნამდვილი უზრუნველი ქართველი. შეძ-ლებაც ღიდი ჰქონდა, თუ მამულები, თუ გლეხები, თუ ტყე-ბი და თუ ეენახები.

1840 წ. ამას რამდენიმე თავის ყმის ბიჭები თბილისში ჩამოუყვანია და სხვა-და-სხვა ხელობაებზე მიუბარებია.

ჰეკეჰეჰის ლექსების ბეკლეჰ პირველად 1832 წ. დაიწყო სოლომან ღოდაეჰმა თავის ქართულ გაზეთ «თბილისის უწყე-ბაში». ამ ნომრებში ჩვენ მხოლოდ ერთი ლექსი ენახედ და-ბეკდილი. რომლის შესახებ 1881 წ. «ღროების» ერთ ფელე-ტონში ალ. ქვეჰეჰეჰის შესახებ მოვიხსენედ. შემდეგ წლებში იბეკდებოდენ «სისკრის» ნომრებში, 1863 წ. «საქართველოს მოამბეში», 1870 წ. «ქრებულში», და ბოლოს დროს «ივერია-

ში“. შეეღა ეს ლექსები კ. შმიკაშვილმა შეკრიბა და 1881 წ. ცალკე წიგნადაც გამოსცა. ამ წიგნში მხოლოდ წერილი ლექსები დაიბეჭდა, ტრაგედიები-კი მეორე წიგნისთვის დაუტოვებიად. პირველი რვეულის გამოცემის შემდეგ იმდენი წერილი ლექსები აღმოჩნდა კიდევ, რომელნიც ერთი იმოდელი კიდევ გამოეა, რაც დაბეჭდილია. ძარგი-კი იქმნება, რომ გამომცემელმა ყველა მის ნაწერები შეკრიბოს და რიგ-რიგით გამოსცეს. შეკველია, რომ ზემოდ ჩვენგან მოხსენებული ტრაგედიები და ლექსებიც აღმოჩნდებიან სადმე. ბანსაკუთრებიდ სასიამოვნო იქმნება, რომ მოპოვებულ იქმნეს მოლტერის ტრაგედია.

აღ. ჭავჭავაძე დაბატულია 1846 წ. ერთ რუსულს მხატვრობიანს გაზეთში. ამის ლექსი „ლოთებო“ 1863 წ. ქელახოვმა გადასთარგმნა რუსულად, 1884 წ. ტხორჟევსკიმაც გადასთარგმნა და თბილისურს „ნოვი-აბაზრენიაში“ დაბეჭდა. უკანასკნელს დროს ჭავჭავაძის სურათი 1885 წ. „თეატრის“ ერთ ნომერშიაც დაბეჭდეს.

თ. გრ. ორბელიანი

1800—1883

მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისს, აღ. ჭავჭავაძის შემდეგ მოჰყვა თ. გრ. ორბელიანი. გრ. ორბელიანი დაიბადა იმ დროს (1800 წ.), როდესაც საქართველო ისევ საკუთარ სამეფოს შეადგენდა. გრიგორის მამა, ზურაბი, თავის მეუღლით სამუდამოდ თბილისში სცხოვრებდენ, გარეთ-უბანს, ამათ თავიანთ სახლები, ყმები და ადგილებიც ჰქონდათ, სომხეთისკენ კიდევ დიდი ძალი ყმა და მამულები. გრიგორის მამა გამოჩენილი პირია გიორგი მეფის ცხოვრებაში, ეს პრეკლესაც მოსწრებია. გრიგორის მამის ძმა ასლან მშვილდაბასი იყო, სპარსთა გამგებელი, ასლანი და ზურაბი რუსის მხედრობაშიაც მსახურებდენ, ერთხელ ესენი აბას მირზას ტყვეთაც ჩავარდნიან. გრ. მამა ზურაბი ლექსებსაც სწერდა, ამისაგან დაწერილი ლექსები მეც მიხანახანს.

გრ. ორბელიანისთვის პირველად შინ შეუსწავლებიათ წერა კითხვად ბოლოს 1810 წლებში თბილისის საკეთილშობილო სკოლაში მიუციათ შეგირდად. ამ სასწავლებლის ქართული ენის მასწავლებლის შესახებ აი რა გარდამოცა თვით გრ. ორბელიანი: — „ჩვენ დროს, ქართული ენის მასწავლებლად მღვდელი ძართველოვი იყო, ამ მღვდელს თავის საკუთარი ქართული გრამატიკა ჰქონდა შედგენილი, რომელიც კითხვა მიგებით იყო დაწერილი, ეს მღვდელი სკოლაში რომ შემოვიდოდა, თავის ხელის ყავარჯუნზე დააბჯენდა თავს, წინ წამოიწევდა და გვკითხავდა:

— რა არს ქართული გრამატიკა? ჩვენ მიუგებდით:

— გრამატიკა არს ხელთ-სამძღვანო, რომელიც ასწავლის კანონიერად წერასა და უბნობასა. ასე და ამ გვარად მოჰყვებოდა თურმე რამდენიმე პარაგრაფს და სუ ზეპირათ და კითხვა მიგებით შეასწავლებდა. ეს ამბები ორბელიანს იმაზე გაახსენდა,

რომ 1879 წლებში მე მას ვათხოვე რამდენიმე ქართული ხელთ-
ნაწერი გრამატიკები და როდესაც ამ ხელთ-ნაწერებს შინჯავდა,
მასში ერთი გრამატიკის შინჯვის დროს ძარბელოვის გრამა-
ტიკაც აღმოჩნდა.

ბრ. მრბელიანი სასწავლებლიდან გამოვიდა თუ არა, მან
მაშინათვე სამხედრო სამსახურში მოიწადინა შესვლა. 1816 წ.
შევიდა ის არტილერიის ბრიგადაში და ამავე წელს იუნკრობა
მიიღო. 1817 წ. მიიღო პირველი ჩინი. 1820 წ. გადაიყვანეს
პორტ-იუნკრად გრუზინსკის გერნადერის პოლკში, აქ სახელი პორტ-
პრაპორშიკად შეუტყვალეს. 1821 წ. პრაპორშიკობა მიიღო, 1822
წ. ლეიტენანტის და აჭარლების გალაშქრებაზე დაესწრა. 1826 წ.
დაესწრა შამქორისა და განჯის მახლობლივ მომხდარს ომში.
1827 წ. დაესწრა შრეენის ალბაში, რომელი დრო და ომიც
გამხდა მიზეზად მისის „სადლეგრძელოს“ დაწერისა, მაგრამ უფ-
რო შუკოვსკის მიბაძვით. 1828 წ. რუსის ლაშქარს სპარსეთში
ვაჭყვა და თავრიზის გალაშქრებაში დაესწრა. 1829 წ. მიიღო
მონაწილეობა ახალციხის იერიშით სისვლაზე. აქ გამოჩენილის
გმირობის გამო დაჯილდოვებულ იქმნა მლადიმერის მეოთხე
ხარისხის ვჯრიდ. 1830 წ. მიიღო მონაწილეობა ქარისა და ბე-
ლექსის მახლობლივ ლეკების დამარცხებაში. 1831 წ. ზადა-
ყვანილ იქმნა საგანგებო ხოტის პოლკში, პორუჩიკის ჩინით.
1832 წ. რაკი საქართველოში შეთქმა მოხდა, მის გამო გრ.
მრბელიანიც გასინჯეს და თუმცა დაზნაშავედ არ იცნეს, მაგრამ
1833 წ. მაინც სხვა-და-სხვა მიზეზების გამო გადაყვანილ იქმნა
ნევის ზღვის პოლკში. ამ წლებში მრბელიანს გადმოუთარგმნია
რუსულიად რილევის — „ИСПОВѢДЬ НАЛИВАЙКИ“ (ДЕТЯ, ТОМЪ
VIII. გვერ. 410). ეს თარგმანი ჩვენ არ გვინახავს.

1836 წ. მიიღო შტაბ-კაპიტნობა, 1838 წ. მეორედ გადაიყვანეს
გრუზინსკის გერნადერის პოლკში, 1839 წ. დაესწრა ნუხისკენ მომხ-
დარს ომში, 1840 წ. მიიღო კაპიტნობა და ამავე წელს დაესწრა
ქიშინის და სალათოვისკის მოძრაობაში. 1841 წ. დაესწრა გუ-
რიის დამშვიდებაში. 1842 წ. დანიშნეს ბატალიონის კამანდერად,

ამავე წელს ახტინსკის მილიციის 240 კაცით განემგზავრა ქუთინსკის ხანისკენ, მისელამდის ქ. ქურაგიდამ ხალხი გამოდიოდა და ორბელიანს ეგებებოდნენ და თავს უკრავდნენ, ორბელიანმა დიდი მადლობა გადაუხადა მათ, როგორც მორჩილებაზე, ისევე ხემწიფის ერთგულებაზე. 1843 წ. დაესწრა ავარიის ომში, 1844 წ. ღუნ-გუატის მახლობლივ. 1845 წ. დაესწრა აკუშის მახლობლივ მცხოვრებთა დამშვიდებაში, როცა ლეკები დასცეს, სოფელ ხოდჯიმი-ხანის მახლობლივ. 1846 წ. დაესწრა სოფელ აიმაკის ალებაში და ჰაჯი მურტუზის დაცემაში. ამავე წელს პოლკანიკობა მიიღო. 1847 წ. დანიშნეს აფშერონსკის პეხოტის პოლკის კამანდერად, ამავე წელს დაესწრა აბაკ ლებორის დაცემაში, გერგებელის მახლობლივ, აქ გამოჩენილის გმირობის გამო მიიღო ოქროს პოლუსაბლი, „за храбрость“. 1848 წ. მიიღო გენერალ მაიორობა. ამავე წელს დაესწრა გერგებელის ალებაში, ამის სახსოვრად მან მიიღო სტანისლაეა პირველი წოდებისა. 1850 წ. დანიშნული იქმნა კამანდერად 1 ბრიგადის 21 პეხოტნი დივიზიისა. ამავე წლის დეკემბერს დანიშნული იქმნა კარ ბელეჩნის და სრულიად ღალისტნის სამხედრო უფროსად, ამავე წელს მიიღო ანნა პირველი ხარისხისა, იმპერატორის გვირგვინით. 1854 წ. დანიშნულ იქმნა ჯარის კამანდერად და მასვე ჩააპარეს ძასპის მხრის სამოქალაქო ნაწილიც. 1855 წ. დაამტკიცეს ამ თანამდებობაზე. 1856 წ. დანიშნეს უფროსად 21 პეხოტის დივიზიისა და წინამძღოლად ძასპის მხრის ჯარისა. ამავე წელს მიიღო მლადიმერ მეორე ხარისხისა. 1857 წ. დანიშნულ იქმნა გენერალ აღიუტანტად. 1858 წ. დანიშნულ იქმნა გამგებლად მთელის ძავკასიის მთავარ სარდლად. 1859 წ. დანიშნულ იქმნა ძავკასის მთავარ-მართებლის რჩევის უფროსად. 1860 წ. ობილისის გენერალ გუბერნატორადა, ამაგებს გარდა 1851 წ. 1857 წლებამდის ღალისტნის და ლეკების დაწყნარებაში იღებდა მონაწილეობას. 1861 წ. მიიღო ინფანტერის გენერლობა. 1859 წ. 1860, 61, 62, 63 და 1865 წ. დანიშნული იყო ძავკასიის ნამესტნიკის თანამდებობის აღმასრულებლად. 1866 წ. არჩეულ იქმნა სა-

ხემწიფო რჩევის წევრად. ამავე წელს თბილისში ამქრების ამბოხება მოხდა, მთელი ქალაქის ღუქნები დაკეთილი იყო და ქალიქის თავის და ბაზარნიკის ბაშბეუქოვის სახლებს აკლევას უპირებდენ, შემდეგ ხალხი აუკიისკენ გაემგზავრა, ბაშბეუქოვის ასაკლებად. ამ დროს ხალხს ბრიგორ ორბელიანის სახლთან მოუხდად გავლა, ორბელიანი გადმოდგა ბალკონზე და შეუთვალა: — «დადექით თორემ, ძვირაცხოველთან ორ ზარბაზანს დაესდებ და მტერს აგადენთ». ხალხი ჯერ-კი შეაჩერდა, მაგრამ მცირე ხნის შემდეგ მინც თავიანთ გზაზე წავიდენ და ბაშბეუქოვი მოკლეს. მეორე დღეს გრ. ორბელიანმა დაამშვიდა ხალხი და დამნაშავენი დაისაჯენ.

დიდი გავლენიანი პირი იყო ბრ. ორბელიანი, როგორც თაც რუსეთის მართველობის წინაშე, ისევე ძავეკასიის ხალხებში. პირველ წლებში, ამის სახელი ღალისტანში თითქმის ყოველმა ლეკმა იცოდა. გრ. ორბელიანს თავის მოქმედებით და სამსახურით ხშირად ისეთი დიდი საქმეებიც სჭერია ხოლმე ხელში და ხშირად იმ წერტილამდისაც მიულწევია, რომ მთელი თვისი სამშობლო ქვეყნის ბედი და უბედობა ხელში ჰკავებია. მას დიდი გავლენა ჰქონია უმაღლეს მთავრობაზე, ასე რომ იგი თვის აზრებს და მოხსენებებს მოურიდებლივ წარადგენდა მთავრობის წინაშე და მთავრობაც ყოველს მის არჩეულს აზრებს დიდ სიამოვნებით იღებდა.

1863 წ. ივნისის თვეში ჰაჯი მურტუზამ ააჯანყა ზაქათა-ლის მაზრის ლეკები, რაისი გამო მთავრობამ გრ. ორბელიანი გაგზავნა იქ, რომ სწრაფლად კამისია დაენიშნა და საქმე გაერკვია. ორბელიანმა წესიერება აღადგინა, დამნაშავენი დაიჭირა და ამით შესახებ მთავრობას თავის აზრი წარუდგინა, თუ ვინ როგორ უნდა დაესაჯათ. მთავრობამ გრ. ორბელიანის წინადადება სინიღისიერად და სასარგებლოდ მიიღო, ზოგიერთი წინადადები-კი არ შეიწყნარეს და საქმის აღსრულებაში მოკეანის გამო შემდეგი ქალაქი მოუვიდა ორბელიანს.

ძავეკასიის მთავრობამ განიხილა თუ არა თ. ორბელიანის წარმოდგენა, მაშინათვე აცნობა:

1) მთავრობამ სრულებით სანაქებოდ მიიღო: ა) მისი განკარგულება დაყენებაზე ობილისის პოლკის ბატალიონებისა ბელოქანში და იმ სოფლის მცხოვრებთ დავალებაზე, მინამ ეს ჯარი იქ იდგება აქლიონ საზრდოდ საკლავი საქონელი; ბ) მიყენება სასჯელისა სიკვდილით მოთავეთა ხალხის აჯანყებისა, მათი სახლების დაქცევა და ვენახების გადაკაფვა; გ) დატუსაღება ახლო ნათესავთ ჰაჯი მურტუზისა და იმ პირთა, რომელთაც დანაშაულობა თუმცა იურიდიულად არ დამტკიცდება, მაგრამ იმათ დანაშაულობას ეჭვი არა აქვს; დ) გაგზავნა სიმბირს იმ პირთ, რომელნიც ახლდენ მცველად ღენერალს თ. შალიკოვს და შემდეგ იმის მოკვლისა გადაგიდგენ; და ე) ხიდის აშენება და გადახდა ყოველთა დანაკარგთა სხვა-და-სხვა პირთაგან აჯანყების დროს მოხდენილს დამნაშავე ხალხთაგან.

2) დამნაშავეების ცოლების მიცემაზე ყმად, მთავრობა თანხმა არ გაუხდა, რადგანაც იმის სასჯელ რუსის სჯულის კანონში და სრულებით არ ეთანხმება ეს აზრი განზრახვას უმაღლესი მთავრობისა, რომელიც სცდილობს მოსპოს მონაობა იქ, სადაც ეს ეხლა არსებობს. ღარჩენა დასჯილთა სიკვდილით დამნაშავეთა სახლობისა სამშობლო ქვეყანაში არ შეიძლება და ამის გამო უნდა შეიცვალოს განძრახული მისგან (თ. ორბელიანისაგან) სასჯელ გავზანითა, ანუ გადასახლებითა ყოველთა მათ სახლობათა საუკუნოდ სიმბირში. ხოლოდ ისიც იმ შემთხვევაში თუ რომ ის (თ. ორბელიანი) სრულებით საქიროდ დაინახავს სამაგალითოდ დასჯასა, ნება ერთვის აასრულოს მარტო ჰაჯი მურტუზის სახლობაზე მისგან განძრახული სასჯელი (ყმათ მიცემა ვისთვისმე).

3) ნება დართეს დამტკიცებისა გარდაწყვეტილობისა სამხედრო სასამართლოსი დამნაშავეებზე და მოყვანისა აღსრულებაში.

4) მთავრობამ უბრძანა სწრაფლად დანიშნოს კომისია გამოსადიებლად ყოველისა მიზეზებისა აჯანყებისა და ამასთან მოსაზრებაში მიღებულ გამოძიება, ნაწარმოებული 1861 წ. ბუ

ლატოვისაგან, რომელიც იქმნება კიდევ გაგზავნილი მასთან ნამდვილი.

13, 14 და 15 იელისს იმავე წელს, თ. ორბელიანმა დაამტკიცა გარდაწყვეტილობები სამხედრო სასამართლოსი და მოიყვანა კიდევ აღსრულებაში: დამნაშავენი ზოგი ჩამოახრჩო, ზოგი კატორღაში გაგზავნა, ზოგი სიმბირში გადასახლა და ზოგი თავდებობით დაარჩინა ზაქათალის მაზრაში.

ამ უენიშნეებიდამ სჩანს, რომ ბრ. ორბელიანს დიდი ადგილი და ნდობა უნდა ჰქონიყო, ასე რომ სიციანოვის შემდეგ ამ ხარისხამდის ვერც ერთ ქართველ გენერალს ვერ უნდა მიეწიოს.

1871 წ. იდეასწაულა 50 წლის სამხედრო სამსახურის დღესასწაული, ამ წელს საქართველოში ჩამობრძანდა ხელმწიფე იმპერატორი ჩვენი ალექსანდრე მეორე და გრ. ორბელიანს მიულოცა 50 წლის ერთგული სამსახურის დღესასწაული და იმ დღის სახსოვრად იმპერატორმა სიტყვა უთხრა, რომელშიაც მისი სამსახური გამოხატა და აგრეთვე ანდრია პირველ წოდებული უბოძა. ამის შემდეგ მიხილ ნიკოლოზის ძემ მიმართა გრ. ორბელიანს და სიტყვა უთხრა, რომელშიაც გამოხატა გრიგოლის ერთგული სამსახური და ხელმწიფის ერთგულება. ამ გვარი პატივისცემის და ბედნიერების შემდეგ გრ. ორბელიანმა დიდი მადლობა გადაუხადა.

1877 წ. რომ ოსმალისთან ომი დაიწყო, ომში მიმავალს ქართველ მილიციონერებს გზა დაულოცა. ომის გათავების შემდეგ, დაბრუნებულთ მილიციონერებს ოზილისის ბაღში სადილი გაუმართეს, სადაც გრ. ორბელიანიც დაესწრო და ქართველთ მილიციონერთ ვაჟაკობას ქება მიუძღვნა და დარიგება მისცა. ამავებს გარდა მან მიიღო კიდევ ბევრს ისეთ საქმეებში მონაწილეობა, რომელთა ჩამოთვლა ჩვენ საჭიროდ არ დაგინჯხვთ.

1881 წ. გრ. ორბელიანმა მიიღო მონაწილეობა «მეფხის ტყაოსნის» რედაქციაში და პირველს ორს სხდომაზედაც დაესწრო.

დიდი გვარის, დიდი სიმდიდრის კაცის უცოლობას მეროპის გამოჩნნილნი მწერლები და მისტორიენი სუ სხვა-და-სხვა

ისეთ მიზეზებს მიაწერენ, რომელ მიზეზნი თვით უდიდესი ბოკლის ისტორიაშიაც-კი მოიძებნება და მრავალიც სხვების ნაწერებშიაც, ვისაც-კი უწერიათ რამე ამ საგანზე. ამ უდიდეს მწერალთ აზრები და შენიშვნები ჩვენშიაც მართლდება და დღეს მრავალს უდიდეს მდიდარს კაცებში ეხედავთ მასა. გრ. ორბელიანის პირვანდელ ცხოვრებაში-კი ვერ დავინახავთ ამას, მაგრამ შემდეგ მის ცხოვრებაში-კი ერთობ ბევრს ცნობებს მოვსძებნით. მოგვითხრობენ, რომ გრ. ორბელიანს ჰსურდა, რომ ალ. ჭავჭავაძის, ასული, ნინა შეერთაო, მაგრამ ეს ვერ მოხერხდაო, რადგანაც ნინა გრიბაედოვმა შეირთოვო. ნინას გათხოვების შემდეგ გრ. ორბელიანმა აღთქმა დასდო, რომ მე ცოლს არ შევიერთამო, რადგანაც ისე ლამაზ ქალს ვეღარ ვიპოვიო. აი ამ ნინას უძღენის ერთ ლექსს, რომ «სამო არს სახილველად, ოდეს ვარდი ნინას ეყროსო», ორბელიანი მართლა ისეც დარჩა თავის მოხუცებამდის და ცოლი არ შეირთო.

მოხუცებაში გრ. ორბელიანი თავისთვის მყუდროდ სცხოვრებდა, მის სახლის კარები ყოველთვის ღია იყო სასულიერო პირთათვის და განსაკუთრებით თბილისში მცხოვრებთ არხიმანდრიტთათვის. განსვენებული ამათ ხშირად ისტუმრებდა ხალმე და ხშირად დარბაისლურს მუსაიფსაც გაუმართავედა საქართველოს წარსულს სამღვდლოების ძალაზე, ბერებზე, მონასტრებზე და სხვა ამ გვარებზე, თუ რა მჭიდროდ არ ეჭირათ ძველთა ქართველთა მამათა თავიანთი საქმე და თუ მით რა სიკეთეს, ზნეობითი მხარეებსა და ლეთის შიშს არ სთესავენ ქართველ ხალხშიო. უნდა მოგახსენოთ, რომ საქართველო თუ ძლიერი იყო მხოლოდ მათი ლოცვა კურთხევითა, მათი ღიდებითა და თაყვანის ცემითაო. ხალხიც გაწერთენილნი იყვნენ და დიდი შიში ჰქონდად ლეთისა და მეფისაო. განსვენებულს ეს გაახსენდა მაშინ, როცა მან ამბროს ნეკრესელის ქადაგება ახალად დაბეჭდილი ნახა. (1881 წ.) განსვენებული ამ გვარს საქმეებს მოწყალის თვალითაც უცქეროდა და იგი ქართული გალობის აღდგენის საქმეს შემწეობასაც ჰპირდებოდა, რომ ეგები მით კვალად განცხოველდეს დიდი შიში და კრძალულება ლეთისაო.

მოტა არ იყოს უკანასკნელს დროს ქართველ ახალგაზღვებს ძალიან ემდურებოდა, არ მოსწონდა ახლანდელი ყმაწვილების საქციელი, «მათი შორს გაუშსკერეტელი ცხოვრება, წარამართ ღეთაებრივი რწმენად უარის ყოფა და მტრობა ვერაფერს სიკეთეს მოუტანს ჩვენს ქვეყანასო. იძახიან მრავალნი, რომ ქართული ენა არ ვიცითო, რადგანაც ჩვენთვის არ უსწავლებიათო, განა ჩვენთვის-კი უსწავლებიათო, მაგრამ როგორ ვისწავლეთო. ჭართული ენა ქართულს სასულიერო წიგნებში ძვეს და ვიდრე ყმაწვილ-კაცობა მის კითხვას არ დაიწყებენ, მინამ ეგენი ქართულ ენას ვერ შეისწავლიანო და რომ ვერ შეისწავლიან ეს ცხადია, რადგანაც ეგენი სამღთო წიგნებს არ კითხულობენო, უამისოდ-კი ეგენი ვერც ენას შეისწავლიან და ვერც ზნეობას აღადგენენო. რამდენიმე ხნის შემდეგ მან შემდეგი ლექსი უძღვნა ერთ პატივცემულ და დაუეიწყარ ქართველ მწერალს.

«გერ ისწავლა მ—ა წერა, კერა, კერა
და არც სჯერა, რომ მან წერა,
კერ ისწავლა კერა, კერა».

ამ გვარ საყვედურებმა საქმე იქამდის მიიყვანეს, რომ 1870 წ. გაზეთ «ღროების» ნომრებს გრ. მრბელიანს უგზავნიდენ, რომ მას «ღროების» ენა უნდა ესწორებინა, რამდენიმე ხანს ასწორებდა კიდევცა, ბოლოს ერთ ნომერზე დაეწერა შედეგი:—
«უფალო რედაქტორო! თქვენ ეხლა ისე კარვად ასწორებთ ქართულს ენას და სწერთ, რომ მე მეტად ესთელი ჩემთვის გაშინჯვას და გასწორებას». ამის შესახებ, ერთხელ განსვენებულმა და ყველასაგან დაუეიწყარმა სერგეი მესხმაც გარდმომცა, მაგრამ მრბელიანი ყოველთვის იძახდა იმას, რომ «ქართული ენა იმერლებმა წაგვირყვენესო». ამისთანა საყვედურები ქართულ მწერლობაში არამც თუ 1870 წ. აღიძრა, იგი რამდენიმე წლით წინედ დაიწყო და ამ დაწყების მიზეზად ის გახდა, რომ ერთნი ქართულს ანბანში ბრჯგუს, ვ, ჰ, ჰ, ა, ზე ს, არ ხმარობდენ და მეორეები

კი ამის ხმარებას საჭიროდ ხედავდნენ, ერთნი სწერდნენ, რომ თანდებული უეჭველად მიცემითი ბრუნვას თხოულობს და არა სახელობითიო და ანუ კავშირი დონი თავზე გადაბმული ანით უნდა იწერებოდეს და არა გვერდზე დასმითო, რომელიც ქართულად დასა ნიშნავსო, ანუ რუსულად сестра-საო. მეორები კი ამის წინააღმდეგნი იყვნენ და ამის გამო საშინელი ალიაქოთიც იყო ატეხილი «სისკარში». გრ. მრბელიანი პირველ ხანებში მხოლოდ სიტყვით სჯიდა და ბოლოს მის საყვედურებმა მის კალმის ქვეშაც იჩინეს თავი და მან ეს ლექსი დასწერა, რომელიც 1874 წ. «სისკარშიაც» დაიბეჭდა.

კოლო, ბუხებო,
ღიბუკალებო,
ჭკუით გლასებო,
მატრიოტებო!

ბზა დაკარგულნო,
წუალ-წადებულნო,
კატის კნუტებო,
საიდან კნავით?

მოკლეთ რუსეთი,
ბურჯაქშია,
მობძანდით ისევე
უნაზანნი.

გირი წავიდა,
გირი მოვიდა,
კატად ვერ იჭტა
თვით ქაზის მადლით.

თუშნი, ოსები,
ფილოსოფებო,
ფინანსისტები,
გიშ ნეტარებაე!

გოგრა ცარიელ,
ჯიბე ცარიელ,
მილიონებზედ
მაღლად შევირანნო.

მსხვილ ბეჭიანსა,
ნასშირთანსა,
ბარკი აჭკიდეთ,
ავზავნეთ მთაში!

თქვენ ცრუ შირაბო,
შინ დიდგულუბო,
გარედ კი მხდალნო,
მოკუნტულუბო.

უღონოებო,
უსაქმურებო,
საქართველოსთვის
დიდათ მზრუნველნო!

ის ღიბუკადი,
ბურთივით მრგვალი,
წნეობით მცველი
ამას ჭკადაგებს!

საუკუნეში, ამ გამოჩენილ მამებმა ერთი ანბანიც-კი ვერ გამოსცეს, ერთი საკითხავი წიგნი და ანუ ერთი გრამატიკა. მართალია ორჯერ თუ სამჯერ იოსელიანმაც დაბეჭდა ქართული ანბანი და გრამატიკა, მაგრამ მისი გრამატიკა და ანბანები ისეთი მკვლარი, გაუგებარი და მძიმე ენით არის დაწერილი, რომელსაც ბავშვები-კი არა და თვით ჩვენი მწერლებიც-კი ვერ გაიგებენ. ახლა ისიც უნდა იკითხოთ, თუ რა შინაარსით ადგენდა ყველა ამ წიგნებს იოსელიანი და ან რა გასაველი ჰქონდათ მათ, მაშინ თქვენ იოსელიანს წმინდათ იოანე სტოლპნიკად ჩასთვლით. ასე უწიგნობაში და უანბანობაში აღზრდილ ყმაწვილებს, რომ უსაყვედურონ, თუ ქართული ენა არ იცითო და ეს უცოდინრობათაც დასწამონ, ჩვენის ფიქრით ეს მეტი-მეტი უნდა იქოს, რადგანაც ეს ეაქბატანები ერთ საკითხავ წიგნსაც-კი არ ბეჭდავდნ და ათას ნაირის პოემებით და ლექსებით-კი მთელი საქართველო გაავსეს. ვინემც ესენი ბევრნაირ პოემებს სწერდნ და იმტყრევენ თავს იმის შესახებ, თუ მახტანგ ბორგ-ასლანი როგორი გმირი იყო, ღვითი, მამარი, ღმიტრი და მრეკლე, უმჯობესი არ იქმნებოდა, რომ ამავების ნაცვლად რამე რიგიანი სახელმძღვანელოები მოეცათ ჩვენთვის. თუ არა და რა მოუციათ და რასა გეთხოვენ. ჩვენმა ძველმა მწერლებმა და მეფეებმა ვერაფერი სიკეთე და ღვაწლი დასდეს იმ დროის ქართველი ხალხის გონებითი და აზროვნებითი აღორძინების საქმეს. მათ ვერაფერი ნაველი აღბეჭდეს და ესევე აღუბეჭდავობა იყო მათის უსახელობის მიზეზათა. ამ საგანს ბ. შრბნელია სულ უბრალო მნიშვნელობა მისცა ბარათაშვილის გარჩევაში (1885 წ. «მეატრია»), მაგრამ ჩვენ-კი დიდ მნიშვნელობას ვაძლევთ ამას. ეს დღესაც ასეა და ჩვენი საუკეთესო მწერლები, რომელნიც ხშირად გვემდურებიან, რომ ქართული ენა არ იცითო და თვით-კი მკოდნედ ითვლიან თავებს, ესენი ისე ამგზავრებენ თავიანთ სიცოცხლესა და ცოდნასა, რომ იფინი თავიანთ დროს მხოლოდ ისტორიულ მელექ-

სეობის წერას ანდომებენ და ძველებურს, ჩვენებურს, მეფურს მესტიერე ბენიაობასა. სირცხვილია, რომ ენის მცოდნე კაცებმა სასწავლო წიგნებათ მხოლოდ ძველ მეფეთა შესხმები დაგიდონ საკითხავათ და ისინიც მოკლებულნი ყოველ ნაირს ისტორიულს ჭეშმარიტებას, სინამდვილეს და ენის გამჟღავნების საგანსაც. ბელინსკის საყვედურები-კი რუსის ახა...გაზღობის წინააღმდეგ საფუძვლიანია, რადგანაც რუსეთში 1840 წ. ათასობით და ათი ათასობით მოიძებნებოდა არამც თუ პედაგოგიური წიგნები, არამედ ჰეგელის თხზულებაც-კი, ესტეტიკის შესახებ, მოლტერის, რუსოსი, მმანუელი კანტის, შელინგის და მრავალი კიდევ სხვების, იცნობდენ აგრეთვე ადამ სმიტის სწავლას, ოვენის თეორიას და სხვა ათას ამისთანაებს.

ახალგაზღვებისადმი სიძულვილი მარტო გრ. მრბელიანს არ ეკუთვნის, ამისავე აზრისა იყენენ მრავალნი და იმათ შორის იოსელიანიც, ამან წარმოსთქვა, რომ ქართველი ყმაწვილ კაცობა დაეცა ზნეობითა და გაირყენაო, ძველთა მამათა ჩვეულებებს აღარ მისდევენ და ცრუ ფილოსოფოსთა ბოკლის, ღრებერის, ღარენის და სხვათა ამ გვართა წიგნებით ცრულ ფილოსოფობენო. ამისთანა საყვედურები ჩვენის ისტორიის მოყვარე იოსელიანისაგან ერთხელა და ორჯელ არ მომხდარა და იმის შემდეგ-კი, რაც მას «ძვეკასში» (1867 წ.) პოლემიკა გაუწიეს, ჩოლოყაანთ გვარის შესახებ გამოცემულს წიგნის გამო, მის შემდეგ იოსელიანი ისე აღელდა ქართველ ყმაწვილ კაცობაზე, რომ თავისებურის კილოთი კიდევ აღიმალლა ხმა და «გეორგი მეფის ცხოვრებაში» განმარტა (1880 წ. იერია), რომ «ქართული ყმაწვილები საქართველს სწამლაკენო, იგინი გატაცებულნი არიან შლეიმახერის წიგნის კითხვით, ბიუხნერის, შტრაუსის, რენანის და სხვათა ამ გვართაო, და გაკვირებული ვარ, რომ ახლანდელს ძველა მოსიღს მონარხიას არ ძაღუმს, რომ მათში ძირიანად აღმოფხვრას და ამოაგდოს ეს სენია». განსვენებული მრბელიანიც ამ აზრისა იყო და იგიც ასევე ესაყვედურებოდა ქართველ ყმაწვილებს, რომ მათი უმსგავსო საქციელი კაცს გულს უხვთქავსო, ჩვენს

ძღვევა მოსილს იმპერატორს ალექსანდრე მეორეს სურს, რომ ყოველი მისი ქვეშევრდომი კეთილ-დღეობაში იყენნო, ისწილეთ თქვენი ენა, იკითხეთო, ვინ რას გიშლითო, წარპოსთქვა 1879 წ. როცა მის სახლში წყალ-კურთხევის დღესასწაულს ალექსანდროვის ინსტიტუტის ქართველი მოწაფეები მივიდნენ და ქართული ხმები იმღერეს. გრ. მრბელიანის და იოსელიანის საყვედურები დაახლოვებით წაჰგავს გრ. სოლოგუბის საყვედურებს, რომელიც დაბეჭდილია 1866 წ. გამოცემულს ბატონი პავლდინის «ყო»-ში. სოლოგუბიც ისევე მკაცრად უსაყვედურებს ანტროპოლოგიური პრინციპების (სოფრემენიკი 1859 წ.) დამწერს, რომ შენ პრულონი გიყვარდა, ჩენანი, მალეშოტი, ბიუხნერი, სამუდამოდ ამ წიგნებს კითხულობდი და ბოლოს რა გამოიტანე აქედამ, მხოლოდ ანტროპოლოგია დანაყო. თუ ვინ არის ანტროპოლოგიური პრინციპების დამწერი და მისივე გამრჩევი ეს 1859 წ. «საფრემენიკიდან» სჩანს. გრ. მრბელიანი სალოგუბის ლექსის ახლო ნაცნობი ყოფილა, რადგანაც ესენი ერთნაირს საყვედურსაც აძღვედნენ თავიანთ ახალგაზღობას ო

მინც-კი გრ. მრბელიანს იცნობდა და ვისაც-კი მასთან ჰქონია საუბარი, ის უქვევლია ყველა ამანებს სისწორით მიიღებს, რადგანაც მრბელიანში მარტო ის საყვედურები კი არ ისმოდა, რაც მე მოვიყვანე, არამედ ათი ამოდოლი, ოცი, ოცდაათიც და უფრო მეტიც, ვინც-კი მიდიოდა მასთან ყველას მამაშვილურს დარიგებას აძღვედა, რომ ასე მოიქცით და ისეო. უკანასკნელს წლებში-კი ცოტა არ იყოს ანტონ შურცელაძის პოემა «ბაგრატიანთ დიდებამ» კი ძალიან აწყენინა მას, დიდ უკმაყოფილებას აცხადებდა ამაზე, გაკვირვებული იყო, რომ ჰავკავაძემ როგორ დაბეჭდა ესაო, მაგრამ, რა! ჰავკავაძეს ვინ იცის იქმნება არც-კი წაუკითხავსო, იმას იმღენი საქმეები აქვს, რომ იმას ჯერ წაკითხულიც არ ექმნებაო. მე არ მოველოდი, რომ ქართულს მწერლობაში ამისთანა უხეირო და უსიამოვნო რამე დაბეჭდილი მენახაო. რა გაეწყობა, ლმერთმა მშვიდობა მისცეთო, მაგრამ, ამას-კი ვიტყვი, რომ ეგენი ამანების მეოხებით ფებს

ლაიმტერევენო, თუმცა მის დამწერს დიდი ხანია დამტერეული აქესო და ბოლოს საქმე გვიან იქმნებაო.“ ასეთი შეხედულება ჰქონდა ორბელიანს «ბაგრატიანთ დიდებაზე» და თუ იგი რამდენად მართალი იყო, თუ მტყუანი, ეს და ამის გარჩევა თვით მკითხველისთვის მიგვიჩნდება. გრ. ორბელიანს ლექსების წერა 1820 წლებში დაუწყია, მაგრამ მისი პირვანდელი დროის ლექსები ჩვენ არა გვაქვს, ჩვენამდის მოახწია მხოლოდ 1827 წ. დაწერილმა ლექსმა. ლექსებს გარდა ერთი პროზაც ეკუთვნის «განხალვა ქართველის ენისა» ამაში გარჩეულია ბიორგი წერეთლისაგან დაწერილი მოთხრობა «მგზავრის შენიშვნები» რომელიც 1872 წ. «კრებულებში» დაიბეჭდა. ბარჩევა ენის შეცდომებს შეეხება. ეს ბროშურა პირველად «სისკარში» დაიბეჭდა, შემდეგ კალკეც გამოვიდა, ბოლოზე «ძველი სემენარისტი» აწერია. ზრ. ორბელიანის სხვა ნაწერები ჩვენ არა გვინახავს—რა, ამის ლექსების ბეჭდვა პირველად 1852 წ. «სისკარში» დაიწყეს, შემდეგ იბეჭდებოდნენ «საქართველოს მოამბეში» 1863 წ. «კრებულში» 1872 წ. და სამი ლექსიც მის სიკვდილის შემდეგ აღმოჩნდა.

ზრ. ორბელიანი გარდაიცვალა 1883 წ. მარტის 21-ს, 83 წლის მოხუცი, მისი დასაფლავება ისეთი აშბით მოხდა, რომ საქართველოში ძნელათლა რომ ვისმეს ეღიროს ამ გვარი ცერემონია. დასაფლავებს ჭაშუეთის ეკლესიაში, რომლის საფლავის ქვაზე ვკითხულობთ შემდეგს:

«აქ განისვენებს გუამი ღენერალ ადიუტანტის, ღენერალ ოტინფანტრის თავადას გრ. ზურაბის ძის ჭამბაკურიან ორბელიანის, 1800 წელსა, გადგვალებული 1883 წ. მარტის 21 დღესა» ზრ. ორბელიანის დამარხვის ცერემონიათა შესახებ ჩვენ არას ვწერთ. რადგანაც იმ დროის გაზეთები სავსეა ამითა, იმასკი ვიტყვი, რომ მის დასაფლავებაზე დაესწრნენ მრავალი დიდი ჩინოფნიკი კაცები და იმათ შორის აკაკი და ილია შავჭავჭავაძეც, რომლებმაც სიტყვაც სთქვეს და განმარტეს, რომ «ზრ. ორბელიანის დამარხვით ქართველთა მელექსეობის მზე ბნელდება და ერ-

თი უმთავრესი ძარღვთაგანი სწუდება მასაო». **ზრ. მრბელიანს** დარჩა დიდი მამულეზა, ტყეზა, მთეზა, **თბილისში** სახლები და ფული, ყველა ეს შეძლება თავის ძმისწულს დაუტოვა.

მრბელიანს მრავალნი ემღერებოდენ, რომ არაფერ საკველ-მოკმედო საქმეში მონაწილეობას არ იღებდა და თავის საცხოვრებელიც მხოლოდ ერთ კაცს დაუტოვაო. ამზე აი რა აზრის ყოფილა იგი: მე რომ სხვებს დაურვიო ჩემი ცხოვრება, მე იმათ ვერაფერს უშველი და მით ჩემ სიმღიდრესაც დაეკლებ, მე მსურს, რომ მთელი ჩემი საცხოვრებელი მხოლოდ ერთ კაცს დაუტოვო, რომ იმან ჩემს შეძლებას კიდევ შეძლება შოაგებინოს და თვისის სიმღიდრით გამოაჩენილი იყოს ჩვენის გვარისთვის მთელს ხალხშიო.

ღვეანდელი ქართველობა და მოწინავე შეძლებული ყმა-წვილი კაცები ისე აფასებენ **ზრ. მრბელიანს** და მის შრომას, რომ მის ძეგლის აგებაც მოახერხეს და ღღეს მთელს კავკასიაში ხელის მოწერა არის გამართული.

ზრ. მრბელიანის ლექსები პირველად უმიკაშვილმა შეკრიბა და ცალკე გამოსცა 1873 წ. მეორედ მე გამოვეცი 1879 წ. გამოცემაში თვით პოეტმა მიიღო მონაწილეობა და უკანასკნელს კორექტურას თვით ასწორებდა, ამავე გამოცემის ერთი გზემპლიარი შესწორა და გადმომცა მე და მითხრა, რომ თუ შემდეგაც დაბეჭდოთ, მაშინ ამ გამოცემიდან გადაბეჭდეთ და ყველა ეს ჩემი გასწორებაც დაიცივითო. მე აღვასრულე მისი თხოვნა და მესამე გამოცემა გადავბეჭდე თვით მისი ნასწორები დედნიდამა. აქვე არ შეაძლება არ გავიხსენოთ შემდეგი. 1858 წ. «სისკარში» დაბეჭდილია ერთი ლექსი, თარგმანი ძრილოვიდამ, რომელსაც მთარგმნელად ივანე ძერესელიძე აწერია. სწორედ ესევე თარგმანი მოქცეულია **ზრ. მრბელიანის** ლექსებში, ეს ლექსი «სისკარში» მე ახლა ვნახე, თორემ წინედ რომ მენახა საქმეს გავარკვევდი, ძერესელიძეს ვკითხე და მან მითხრა, რომ ის ლექსი ჩემიაო, მაგრამ **მრბელიანის** ლექსებში აურევითო. არ ვიცი ღმერთმანი რა სთქვას კაცმა, ნუ თუ **მრბე-**

ლიანს-კი ისე გადაავიწყდა თავის ლექსები, რომ ვეღარ იცნო თუ მისი რომელი იყო და სხვისა. მნახოდ სხვები რას იტყვიან. იმელი-კი მაქვს, რომ ამას გარკვევენ და ექვს გაამართლებენ. ამის გაგება ეხლა უფრო ადვილი იქმნება, ვინემ ზოგიერთი პირნიც ცოცხალნი არიან, რომლებმაც უნდა იცოდნენ ეს, თორემ შემდეგ სუ ვეღარას გარკვევენ. ბრ. მრბელიანის ლექსების გამოცემა პირველად ნიკო ნიკოლაძემ განაჩია 1873 წ. «ქრებულში», ასეთი გარჩევა ჩვენ თითქმის უკანონოდ მივიღეთ და დღესაც ვერ გავიგია, თუ ბატ. ნიკოლაძეს რა ჰქონდა სახეში იმ დროს, როცა ბრ. მრბელიანის ლექსებს ასე პრჩევდა. რამდენათაც გვიკვირს, იმდენათვე სამწუხაროდ მიგვაჩნია ამ გვარი გარჩევა და ისიც ისეთი ნიჭიერი მწერლისაგან, როგორიც ნიკოლაძეა. ნიკოლაძის შემდეგ მრბელიანის ლექსები გააჩია ბ. მგნატე იოსელიანმა, ჩვენ სრული იმედი გექონდა, რომ ეს მაინც იტყოდა ხეირიან რამეს, მაგრამ ვერც ამან გაიმარჯვა! ამაზე მით უფრო მიკვირს, რომ ეს კაცი განვითარებული პირია, დიდათ ნაკითხი, აღზრდილი საუცეთესო მწერლების ნაწერებით, მცნობი ბელინსკის ნაწერების, კარგათ გაცნობილი პისარევისა, ჟურნალ «რუსკი სლოვოს» კრიტიკოსებისა და მასთანვე ისე განვითარებული თვით უცხოელების მწერლობაში, რომლის მსგავსად ჩვენ ქართველებში ბევრს ვერავის მოვსძებნით. მაგრამ ამ პატივცემულს პირს ბრ. მრბელიანის შესახებ დაწერილს წერილში ისეთივე ბორძიკი მოუვიდა თვის სტატიაში, როგორი ბორძიკიც მან რენანს შეამჩნია «რა არის ნაცია»ს გარჩევაში, (ივერია 1883 წ.) ბატ. იოსელიანს ესტეტიკაზე ისეთივე შეზღუდულება აქვს, როგორიც განსვენებულს და დიდად პატივცემულს ბელინსკის ჰქონდა პუშკინზე და მის ესტეტიკაზე.

საკიროთ ვრაცხთ შევნიშნოთ, რომ ლექსი «მუშა ბოქუ-ლაძე» რუსულ ენაზე დაბეჭდილის ერთი ლექსის მიბაძვით დაუ-წერია 1874 წ.

გრ. მრბელიანს ქართულ მწერლობაში დიდი ადგილი

უკავიაო. განმარტეს მრავალთა. 1883 წ. მეუნარგიამ აი რა სთქვა: — «იჰიათათა ისეთი ჰოქტი, რომლის ზემოთ მარტოდ რუსთაჟელალა არის». მეუნარგიას გარდა ლავით ქეხელმა-კი რუსთა-ველზედაც მალლა დააყენა და წარმოსთქვა «ღროება»-ში, რომ ბრ. ორბელიანი ბუნების ხელოვნებათა აღწერით თვით რუსთაველზედაც მალლა სდგასო! უნდა გავახსენო ამ ვაჭბატონს, რომ ამ გვარი ქება და მკობა, რომ გრ. ორბელიანისთვის სიცოცხლებში გაეხედნა და ეკადრებინა მისთვის, ამას ისიც-კი არ ჰმოიწონებდა, რადგანაც ორბელიანმა არა ერთხელ აღიარა რუსოველის შეულარებლობა და ბარათაშვილის უნიჭიერესობა. ამიტომ ამ გვარი ქება და დიდება ჩვენ ჩვენის მხრით სამარცხენოდ მიგვაჩნია, რადგანაც ამაში პირფერობის და მელიაობის მეტი სხვა არა გამოჩანს რა. მარწმუნებთ, რომ ამ გვარის ქებით ესენი გრ. ორბელიანს ბევრი კაცის თვალთ წინ დაამდაბლებენ კიდევ, რადგანაც საზოგადოებაშიაც მოიძებნებიან მრავალნი ისეთი პირნი, რომელნიც ამათზე კარგათ განარჩევენ ქართველ პოეტებს და თუ ვინ ვისზე მალლა დგა მასაც კარგათ შეიტყობენ.

მართალია გრ. ორბელიანი დღეს გამოჩენილი პოეტია, მართალია ამას ქართულ მწერლობაში დღეს შესანიშნავი ადგილი უკავია, თავის ღირსება და ამ ღირსებას მას არც არავინ წაედავება და წაართმევს, მაგრამ მასზე ბევრათ მალლა მდგომი პოეტები რომ ჩვენ სხვებიც გვეყვანდენ და გვეყვანან კიდევაც, ამას თვით ორბელიანიც კი არ უარს ჰყოფდა. რუსთაველი რომ იქით გადავსდოთ, თვით ბარათაშვილიც-კი მალლა დგას რუსთველის ღროის შემდეგ პოეტებზე და ბუნების აღწერაებით, ლირიზმით და საზოგადო კაცობრიულის ხასიათით და სხვა ამისთანა ღირს სამკაულებით ეს ბევრად მალლა დგას, არამც თუ ორბელიანზე, არამედ ქართველებში ჯერეთ ამას არავინ შეედრება და შედეგი-კი რომ უკეთესსაც გვაჩუქებს ამას ექვი არ უნდა, რადგანაც განათლებაც წინ წავა და მის მეოხებით ზოგიერთი ჩვენი მომავალი მეღექსეები მაშინ მაინც შემომსებიან

და აღიჭურვებიან იმ სხივოსანის დიდების განათლებითა და ისე დაიწყებენ წერას, როგორც ევროპის გამოჩენილი მწერლები მოგვითხრობენ და პოეტებისთვისაც სავალდებულოთ ხდიან, რომ მათ ფსიხოლოგია, ფიზიალოგია და სხვა ბუნებითი მეცნიერებანი კარგათ უნდა ჰქონდეთ შესწავლილიო. ოორემ უამისოთ-კი სწორედ ჩვენს მელექსეებზე გამართლდება ანტონოვიჩის შენიშვნა, რომ არტისტიული პოეტები მსხვერპლნი არიან თავიანთის იმ გრძნობებისა, რაც-კი ხშირად მათ თავში დაებადებათო, მაგრამ ხშირად მახინჯი და უსარგებლო მიმართულების გრძნობებიც ებალებათ მათაო, მაგრამ ამ უვარგის რამეებს იგინი თავიანთის მუსიკალურის კილოთი სხვებსაც უზიარებენ და მით ჰგონიათ, რომ მათ მშვენებათა და სიტყვების რახა-რუხს ვისთვის-მე რამე მნიშვნელობა ჰქონდესო. მაგრამ არც აღწერაში არიან მოხერხებულნიო. პოეტს არ ძალუძს, რომ რამე ნივთიერებათა გარეგან მშვენება ისე ასწეროს და გადასცეს ვისმესო, როგორც რიგია და როგორც ნივთიერებათა კარიგან შეხედულებაც მოითხოვსო. პოეტი უეჭველია თავისას მიუმატებს, ან დააკლებს და ან გადააჯარბებსო. ჭეღა ეს შენიშვნები უკრო ჩვენს მელექსეებზე ითქმის ჩემის აზრით, რადგანაც ჩვენდა საუბედუროდ, ჩვენს წინანდელს მელექსეების მომეტებულ ნაწილს არც ერთი ამ მეცნიერების არ ჰქონდათ შესწავლილი. მსენი დამღერდენ იმ გრძნობებს, რაც მათ სიამოვნებით სავსე გულსა და სულს ენატრებოდათ. მს ნაკლულევენება თვით გრძნობებით ცოცხალს და სულით მკმუნვარე საღ ბარათაშვილსაც-კი ეტყობა... ორბელიანის ლექსებში-კი საამისო არა სჩანს-რა და რომ ეს მართალია, ამას ცხადათ ამტკიცებს ორბელიანის ლექსის «მუშა ბოქულადის» ის ადგილი, სადაც გლეხი მღვდელზე ლაპარაკობს, სულის აღმაფრენაზე და ნათელ სამოთხეზე.

აკაკი და ილ. ჭავჭავაძე ბევრათ მალლა დგანან ორბელიანზე. ამ ბოლოს ღროს, თვით ჩემი მკიცხველი, აკაკი ისეთ წერტილამდის ავიდა, ეს ისეთი მელექსეობის დიდებით შეიმოსა, ამის ხალასმა პოეტურმა ნიჭმა და ძალამ ისეთი უძლიერესი და

უშესანიშნავესი ფრთები შეისხა, იგი ისეთი მარტივ და მკაცრ ღრმა გამომეტყველ-გამომხატველად გარდიქა, რომელსაც არამც თუ მე, არამედ იმისთანა განვითარებულმა და განათლებულმა მწერალმაც-კი, როგორც ანტონ ფურცელაძე ბძანებდა, ამა-ნაც-კი შენიშნა 1863 წ. «სისკარში». აკაკი თითქმის აღვიდა იმ წერტილამდის, სადამდისაც მეუნარგიას აზრით ორბელიანი აღვიდა. მს დამტკიცდება მაშინ, როცა აკაკის ლექსები შეიკრიბება და ცალკე გამოიცემა, მაგრამ განა ეს მოხერხდება როდისმე, არა მგონია, რადგანაც, როგორც ვხედავთ აქამდის აკაკის ლექსების გამოცემაც ვერ მოახერხეს ვერაფერს.

აკაკის ამ გვარს ღირსებაზე ამ ორი წლის წინედ ნიკოლაძეც აღიარა ერთ თავის ხელთნაწერს წერილში, რომელიც აკაკის გამოუგზავნა. მს ძვირფასი წერილი ჩვენის მწერლობისთვის საფუძვლიან მასალათ ჩაითვლება, რადგანაც იმ წერილიდამ ცხადათ შეიტყობს მკითხველი იმას; თუ ნიკოლაძე დღეს რა შეხედულებისა არის ქართულს მწერლობაზე, მაგრამ აქამდის ეს ძვირფასი მასალა დაუბეჭდავია და აკაკის უკავია ხელში, მაინც ეს ასეც უნდა იყოს, რადგანაც ლიტერატურული სდილობა არ მოითხოვს ჯერ-ჯერობით მის დაბეჭდავას. უნაკლულად არაფერ არისო უთქვამთ მრავალთ და ვუნდა ესთქვათ ჩვენც, რომ აკაკსაც აქვს ნაკლულეფანება, ეს ნაკლულეფანება იმას შეეხება, რომ მეცხრამეტე საუკუნის კაცა ხშირად ძველის ძველათ ყოფილს თორნიკეებში დახტის, ბაგრატებში, ციხეებში, კლდეებში, ათონის მთაზე და ხშირად ამათ თითო პოემებსაც უძღენის, მამრე რა ხელოვნებით სწერს და ასრულებს თავის პოეტურს მოვალეობას, მაგრამ რა გამოვიდა მით, უნდა იცოდეს აკაკიმ, რომ ამ გვართ რამეებთა აღწერას ჩვენს ახლანდელს ცხოვრებასთან არაფერი კავშირი აქვს და ხალხი არც მანტანგების ქებას საჭიროებს, არც ბაგრატებისას, არც ციხეებისას და არც კოშკებისას, რადგანაც თორნიკეების შინაარსებს და ამ გვარ გაღმერთებულ რამეებს ახლანდელ ხალხის ცხოვრებასთან არა-

ფერი კავშირი აქვს, გინდა კავშირიც რომ ჰქონდეს, ჩვენ მაინც წინააღმდეგად ვსთვლით, რომ ჩვენი ნიჭიერი პოეტი ხშირად უბრალო რამეებზე ჰკარგავს დროსა და ხალხსაც ძალა უნებურად აკითხვებს ისეთ მგელ ლომთა ქებაებს, რომელთაც თავიანთ ხალხისთვის ვნების, დაღუპვის და ფრანტიკობის მეტი სხვა არა უსწავლებიათ-რა. აკაკის ჩემგან არ ეკადრება ესენი, მაგრამ გავკადნიერდები და ვიტყვი, რომ მან ამაებს თავი დაანებოს და უფრო ახალ დროის საჭირო იდეალური ტიპები გვიხატოს, ამით იგი უფრო დიდ სარგებლობას მოგეიტანს. ამ ნაკლულე-ვანებასთან ერთი ის დიდი ნაკლულევანებაც აქვს, რომ იგი, დღეს, უსირცხვილოდ ილია ჭავჭავაძისაგან შორს გამდგარი ემუსა-იფება და ემეგობრება იმისთანებს, რომ ჩვენ მეტის-მეტ სამწუხაროდ მიგვაჩნია ის, რომ ჩვენი გამოჩენილი პოეტი ასეთი საქციელით და მოქმედებით ატარებს დროსა და ხშირად კი ზოგიერთ პა-ტიოსან პირებს უმართებულოდ ემუქრება და თითქმის მიწაზე გასწორებას უპირებს. აკაკი რომ ამისთანა კაცების ცნობას თავს დაანებებდეს და ნამდვილს დაირბასილოს გზას შეუდგეს, ეს მაშინ ერთი ათად უფრო ამაღლდება. აკაკის შემდეგს კი არა და თვით აკაკისავე ცალია და დიდი მწერალიც ილია ჭავ-ჭავაძე, დიდად დამსახურებული პირი ქართულ მწერლობაში, ამის ნანამ, მღეგია, დედა და შეიღმა, აკაკი და სხვებმა ნამდვილი ნაწალი აღბეჭდეს ჩვენს ცხოვრებაში და ამ ნაწერებით ბევრს ახალგაზდა ყმაწვილსაც მოეშხამა და მოეწამლა გონება. ილია ჭავჭავაძე პირველ წლებში ბევრად მაღლა იდგა აკაკზე, ჭავჭავაძისაგან დაწერილმა «გლახის ნაამბობმა» კაცია ადამიან-მა და საქართველოს მოამბის გამოცემამ და მასთან შურცელა-ძის პოლემიკურმა კრიტიკამ ქართულს მწერლობაში რადიკა-ლური ცვლილება მოახდინა და იმ დღიდან ცოტა არ იყოს პატარა კაი გზას დაადგა ჩვენი მწერლობა. ჭავჭავაძეს დიდი ღირსება აქვს და ეს მისი ღირსება ყოველთვის მედიდურებით წარმოითქმევა ქართველთაგან. ჭავჭავაძის ამ გვარს ღირსებაზე არამც თუ მე ვიძახი დღეს, არამედ ეს აკაკიმაც გამოთქვა, რო-ცა პირ. ლ. ართქიფანიძისაგან გამოცემული «ჩონგური» განარ-

ჩია და მასში დაბეჭდილ შავკავიძის ლექსებს შეეხზა. ასევე აღიარა შავკავიძის ნიჭის შესახებ ბ. ანტონ შურცელაძემ 1863 წ. «სისკარში». და ფურცელაძე ქავკავაძეს დღესაც ყველაზე მაღლა აყენებს. მაგრამ ხშირად ამასთანა პატიოსანა მწერალს, უდიდეს პატრიოტს თავის ქვეყნისას და მრავალ ნაირის ღირსე ბით შემკობილ პირს და გამოჩენილ მწერალს შეურაცხყოფას აყენებს და მამრე ვინ, ბ. ა—ი რომლის სახელის ხსენებაც-კი სამარცხენოდ მიმაჩნია შავკავაძის გვერდით, რადგანაც იგი შავკავაძის არც ცალია და არც ნაკერი. არ იფიქროთ, რომ მე ამას იმისთანა მგლიჯობით ეძიხლვ, როგორათაც ჩვენმა კლასიკორ-ტუსლანგებმა იციან. მე შავკავაძისაგან არცა რას მოველოი, მასთან არც კავშირი მქონია და არც მაქვს და თვით მისის ჟურნალ გაზეთის საშუალებით ხშირად უმართებლობათც ულანძღვივართ მე და უეჭველია, რომ იმ გვარ ლანძღვას კიდევაც მივიღებ მათგან, მაგრამ მე მაინც ამაებს ყურადღებას არ ვაქცევ და ეიძახი იმას, რისაც მოვალეა ყოველი ქართველი. შავკავაძე ისეთი გამოჩენილი მწერალია და ამას ისეთი ბრწყინვალე ადგილი უკავია ჩვენს მწერლობაში, რომლის მსგავსს ჩვენ ბევრს ვერ ვნახავთ ქართულს მწერლობაში. სანატრელია ჩვენთვის მხოლოდ ის, რომ აკაკი და ილია, ეს ორი უნიჭიერესი პოეტები ქართველის ხალხისა ერთად შრომობდნენ და ერთ პატიოსნებას ემსახურებოდნენ. ამ ღირსეულ პირთ გარდა ავიღოთ თუნდ მ. მრბელიანის ლექსები, რაფ. მრისთაფმა ხომ თავის ძეგლებურ გზას სრულიად აუქცია გზა და ბევრათ უკეთეს მხარეებს დაადგა, ვინემც ის აქამდის ადგა. ამათ გარდა ავიღოთ თუნდა ამ ბოლოს დროს აღმოჩენილნი ზოგიერთი ახალგაზნა მელექსეები, განა ამათ ლექსებში-კი იგივე სულის კენესა არ მოისმის რაც მრბელიანისა და სხვებისაში, მაგრამ ჩვენ ამათ ერთმანეთის უკანონო შედარებაზე ხელს არა ვსდებთ, ერთს არ ვაქებთ, არ აგვეყავს ცაში და მეორეს არ ვამდაბლებთ, ვამბობთ იმას, რისაც მოვალენი ვართ და რაც ცნობილია ყველასთვის. მაგრამ ჩვენდა საუბედუროდ სიმართლითა და პატიოსნებით ხშირად ვერ სარგებლობენ მრავ-

ვალნი და სჯიან ისე, როგორც ძეგელი, მაგრამ, უნდა ესთქვათ, რომ ამ გვარი შეცდომები თვით დამწერლებმაც იციან და რომ საქმე იყოს, დღევანდელ თავიანთ ნათქვამს ხეალ უარსაც ჰყოფენ, მაგრამ ამას მხოლოდ იმ პირობით, თუ მათ უბეს რამე მიმზიდველური ძალა გავსმება. ყოველი პირის ქება, დიდება და ძაგება სულ ამაზეა დამოკიდებული.

ანტონ შურცელაძე თავის მეცადინეობით და ლტოლვილებისანის პოეზიით ბევრად მაღლა დგას, ვინემც ზოგიერთი ჩენი მეღექსეები, რომელთა ლექსები ისეთი წითლებია, როგორც წითელი კვერცხები, ისეთი სუნიანებია, როგორც მანისის ვარდი, ისეთი ტკბილია, როგორც შაქარი და ისეთი სატრფიალოა როგორც მწვანე კიტრი და ანუ ისეთი სამღერალნი არიან, რომელნიც მხოლოდ განცხრომის ძეგბს როტონდოს ბესეტკებში გამოადგებათ, მომპლიზერის ოთახებში, სანსუსის გვერდით და ანუ ორთაქალის ჩაზხებთან თავის ლაზათებით, ზურნა და ფებით. მართალია შურცელაძე ესტეტიკით ჩენს პოეტებზე დაბლა დგას, მართალია ამის ლექსებში ის აღმაფრთოვანებელი კილო ხშირად არ მოიპოვება, რაც ზოგთა ყურადღებასაც იზიდავს, მაგრამ ამით ფურცელაძე არ არის გასაკიცხი და ზოგიერთ მწერლებზე დაბლა დასაყენებელი, რომელთა ლექსები სულ მზის, მთაყარის, ვარსკვლავების, ფრინველების, კლდის, ციხეების, კოშკების და სხვა ამ გვარის სიტყვებითა შესდგება. შ—ლაძე ემორჩილება იმ მიმართულებასა და ეს ისე სწერს, როგორც ჯერეთ 1844 წ. ბელისკიმაც გამოსთქვა, ამის შემდეგ ჩერნიშევსკიმ განმარტა, რომ ამაჟოდ შერებიან ის ბატონები, რომლებიც ალპიის მთაზე ასელის გამო გზაში თავპირს იმტერვენ და იქ ასულები ვარდებს ჰკრევენ და მით ჰპარდებიან ქვეყანას სიკეთესაო, მაგრამ ამ ეაქბატონებმა ის-კი არ იციან, რომ გლენ-კაცს თავის ერთი ლუკმა პური უჯრო ძვირფასად მიაჩნია, ვინემც მათი ვარდებო. ამ აზრს პისარემა ჰომ ნათელი აზრი მოჰფინა და ცხოვრება ესტეტიკაზე ბევრათ მაღლა დააყენა. ამათ გარდა ავიღოთ თუნდა გერმანიელის გამოჩენილის მწერლის შერდინანდ ლასალის ისტორიული ტრაგედია «შონ დე ზიკენგინია» ეს ტრაგედია თუ ესტეტიკის მხრით საყურადღებო არ არის, იქმნება მით ვერ სჯობდეს ჩენთ ესტეტიკოსთ ლექსებსა.

შურცელაძეს ძალიან კარგათ აქვს ევროპიული მწერლობა შესწავლილი, ზემოთ თუ ჩვენ ნიკოლაძე და იოსელიანი ვახსენეთ, ამათ არც ეს ჩამოუვარდება. შურცელაძეს კარგათ ესმის ევროპიულთ გამოანილთ მწერლებთ თქმულებანი და მიტომ ეს ისეთ კილოს, გრძნობებსა და მიმართულებას ადგია, რასაც ის უფრო უმჯობესად სთელის ჩვენთვის და სასარგებლოდ. მოკლედ რო ესთქვათ, შურცელაძე ცხოვრებას ბევრათ მალლა აყენებს ესტეტიკაზე და ამით იგი თავის თხზულებათა შინაარსსაც ერთი ათად ამაღლებს და ღირსებასაც დიდს იძენს. ამის საუკეთესო «მოურავიანიდამა» რომ დაეიწყათ, თითქმის ყველაფერი დაწუნებული იყო წინანდელ ქართულ მწერლებთაგან, მაგრამ ცოცხალმა და პატიოსნურმა გრძნობებმა თავისი გაიტანეს და დღეს შურცელაძის ნაწერები საქებათ გადიქენ. ამის სინამდვილეს თეიო ამ მწერლის გამოცემათა სიმრავლევ დაამტკიცებს. არ იფიქროთ, რომ შურცელაძეს ჩვენ ორბელიანზე მალლა ვაყენებდეთ, ეს ჩვენი საქმე არ არის, ჩვენ გამოვსთქვით მხოლოდ ის, რისაც მოვალენი ვართ და იმასაც მოურიდებლივ ვიტყვით, რომ ამ მწერალსაც არა ნაკლები ღირსება აქვს სხვა ჩვენს მწერლებზე. ანტონ შურცელაძე იმით მაინც არის პატივ საცემი და საყურადღებო, რომ მან ისე მაინც არ გაუპატიურა ქართველი ქალები, როგორც სხვა ქართველ მწერლებმა. ამ მწერლებთა მეოხებით ქართველი ქალღის ღირსება, მნიშვნელობა და სახელი ისე გახდენ, რომ ესენი მხოლოდ უბრალო ნიეთებათ მიაჩნიათ ხალხსა და ანუ სასუნებელ მაისის ვარდათ. არა მგონია, რომ ასე უსაფუძელოდ, უკანონოდ და უჯეროთ რომელიმე ხალხში დაემდალებინოთ ქალთა მნიშვნელობა, როგორც ზოგიერთ ჩვენმა მწერლებმა. ამათ შესახებ ძეგელმაც კი წამოროშა რალაცები «შრომა»-ში და ამტკიცებდა, რომ ქალებისთვის განათლება რა საჭიროაო. ამ გვარ აზრებს მრავალნი აერცვლებდენ ჩვენს მწერლობაში, მაგრამ მათ მაინც ვერაფერი გააწყეს და ქართველ ქალთა პატივისცემა, ღირსება და თანასწორებათა თანაგრძნობები დღე-დღე იღვიძებს ქართველ ხალხში და ქართულ უძლურ მწერლობაში. სადაც იცავენ ამათ ღირსებას. ამ ქალთა მდგომარეობას პატიევებული შურცელაძე «სიკარში» 1863 წ. შეენო და რამდენიმე სიტყვაც განმარტა, რომელნიც მიმართულ არიან ამ გვარ კითხვებთა შესახებ, შურცელაძის

შენიშვნებს ჩვენ დიდ მნიშვნელობას ვაძლევეთ მით უფრო, რადგანაც იმ დროს მთელს ქართულს მწერლობაში სიტყვაც არ დაძრულა ამაზე, ნაცვლად ამის, ზოგი ბროლის მკერდს დასტრფოდა, ზოგი ქერა ქალს, ზოგი შავს, ზოგი წითელს და მით იღებდნენ მასხარად საბრალოებს. ამანებისაგან შურცელაძე ყოველთვის შორს იდგა და ამის სათქმელი და საწერი იმისთანა საგნები და მხარეები იყო, რომლის გაგება ბევრს დღესაც არ უნდათ. ასეთის მიმართულებისა იყო ანტონ შურცელაძე და დღესაც მასვე ეკუთვნის, მაგრამ მის ამ გვარს ღირსებას და საქციელს მრავალნი სიმჭრით და საძაგლობით უცქერნიან და არად აფასებენ. ასეთი შეხედულება გვაქვს შურცელაძეზე ჩვენა და იგი არც ერთ ჩვენს მწერალზე დაბლად არ მიგვაჩინია, რადგანაც ამის მრავალმა მოთხოვრებმა და სტატრებმა ისეთივე სარგებლობა მოიტანეს და ისევე ემსახურეს ქართველებს, როგორც ორბელიანის და სხვებს, მაგრამ ამის ცაში აყვანასა და ვისმეზე მალლა დაყენებას ჩვენ ჯერ არ ვებედავთ. ამიტომ კარგი იქმნება, რომ უპატიოსნო, უმიმართულებო და უკანონო ქება, დიდებასა და სამსახურს თავი დაანებონ მრავალთა და პატარა ზრდილობიანთ ბრძანდებოდნენ. თორემ ამ ვაჭბატონების ამ გვარ ჩამეებს თვით ორბელიანმაც-კი მიაქცია ყურადღება და როცა ამას 50 წლის მწერლობის სახსოვრად დღესასწაულის გამართვას სთხოვდნენ, მაშინ ორბელიანმა უარი სტკიცა და სტქვა: რას გაუგიჟებინა ესენიო, რის იუბილეი, რის დღესასწაული და რის ეს მასხარობაო. დასწყევლოთ ღმერთმა, ეს რაებს იგონებენ ბატონოვო. ბატონთ ფაგინთ: ჯიბესა და უბეს მოუარონ, თავიანთ კკუასა, ეს უფრო არ ურჩებინათ, ვინემც ამაებს ჭფიქრობენო. თუ მაინცა და მაინც არ იმლიან და აგერ რუსთაველი, გურამიშვილი და ბარათაშვილიო.

იძახიან, რომ გრ. ორბელიანს ძალიან ბევრი ლექსები და წერილები დარჩაო. იმედია, რომ ყველა ამანებს არ დაჰკარგავენ და დროით გამოაქვეყნებენ ქართულ მწერლობაში.